

LAHDEN
KAUPUNGINMUSEON
TUTKIMUKSIA 34

OPTIKKI

VAIKUTTAVA KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Toimittaneet Piritta Häkälä,
Riitta Niskanen ja Anna-Riikka Vadén

VAIKUTTAVA KULTTUURIYMPÄRISTÖ

LAHDEN
KAUPUNGINMUSEON
TUTKIMUKSIA 34

Toimittaneet Piritta Häkälä,
Riitta Niskanen ja Anna-Riikka Vadén

Lahden kaupunginmuseon tutkimuksia 34
Ulkoasu ja taitto: Johanna Hörkkö / Viisto Design
Julkaisija: Lahden kaupunginmuseo
© Kirjoittajat ja Lahden kaupunginmuseo

ISBN 978-952-5749-68-7
ISSN 1236-3308
Painopaikka: Painosalama Oy, Turku
Painovuosi: 2018

SISÄLLYS

ESIPUHE: KULTTUURIYMPÄRISTÖT SYDÄMEN ASIALLA

Hannu Takala 5

VAIKUTTAVA KULTTUURIYMPÄRISTÖ

– OIKEUDELLISIA NÄKÖKOHTIA

Juha Maaperä 8

KULTTUURI JA TALOUS

Timo Tohmo 23

HISTORIAN LÄSNÄOLO, MENNEISYYDEN MUISTOT JA KAUPUNGIN IDENTITEETTI

Liisa Seppänen 34

MUINAISJÄÄNNÖKSET EURASSA

– ONGELMASTA KEHITTÄMISKOHTEEKSI

Sirpa Wahlqvist 50

KULTTUURIYMPÄRISTÖT SYDÄMEN ASIALLA

Hollolan Ison-Tiilijärven etelärannalla on pitkulainen niemeke, joka on vähän tunnettu, mutta sitäkin houkuttelevampi uimapaikka sen tunteville. Kirkasvetinen järvi tuntuu lähes erämaajärveltä. Niemenkärjestä itään katsottaessa näkyy koskematonta suota ja länsirannalta erottuu muutamia kesämökkejä. Pohjoisessa kohoaa Etelä-Suomen korkein kohta, Tiirismaa, jonka laella kohoaa kauas näkyvä tv- ja radiomasto.

Niemenkärjessä kasvaa ikivanha koivu, jonka runkoon on kiinnitetty puisia astinlautoja kohti korkeaa oksanhaarukkaa, jonne on vielä rakennettu laudoista ja oksista pieni hyppylava. Aina, kun yksi nuorisoryhmä on siirtynyt hyppylavalta muille lavoille, on tilalle tullut uusi polvi, joka on korjaillut ja muokkaillut sekä astinlautoja että lavaa. Minun sukupolveni kuljetti uimareissuillaan nauvoja ja laudanpätkiä Niemenkärkeen 1970-luvun alkupuolella korjaillen edellisten vuosikymmenten rakentajien kädenjälkiä. Sen jälkeen uudet polvet ovat pitäneet huolen, että hyppypaikka on edelleen käytössä, vaikka puukin on tullut jo luonnollisen elinkaarensa päähän.

Ison-Tiilijärven maisema on yhtäältä luonnonmaisemaa ja toisaalta rakennettua ympäristöä, jota hallitsee peräti 327 metriä korkea radiomasto. Sellaisenaan se on Suomen

korkein rakennelma. Joku voi pitää mastoa maisemaa pilaavana arpena, itselleni se ei sellainen ole, koska masto on ollut paikalla niin kauan, kuin olen rannalla käynyt. En edes pysty kuvittelemaan Tiirismaata ilman mastoa. Vaikeampi hetki koitti vuonna 1988, kun vanha masto purettiin ja nykyinen rakennettiin sen tilalle. Olihan vanha masto ollut maisemani ankkuripaikka ja tukipylväs 1960-luvulta saakka. Yhtä lailla Niemenkärjen koivuun hakatut astinlaudat ja hyppylavan jäänteet ovat muodostuneet kyläkeinuihin vertautuvaksi muistin paikaksi minulle.

Kulttuuriympäristö muodostuu määritelmän mukaan rakennetusta ympäristöstä, muinaisjäännöksistä, maisemasta ja perinnebiotoopeista. Ison-Tiilijärven lisäksi toinen minulle tärkeä paikka on Hollolan kirkonkylä, jossa pienellä alueella yhdistyvät kaikki kulttuuriympäristön elementit. Rakennettua ympäristöä edustavat keskiaikainen kivikirkko, Kunnantupa ja sotavuosina rakennettu näkötorni. Rautakautinen Kapatuosian linnanvuori ja sen laelta löytynyt kivikautinen asuinpaikka ovat alueen huomattavimmat muinaisjäännökset. Ikiaikainen peltoaukea ja Vesijärven lahti ovat osa keskeistä maisemaa. Uhanalaisia kasveja sisältävä hautausmaan niitty on perinnebiotooppi.

Vaikka tunnen kirkon ympäristöineen siellä maata tonkineena arkeologinakin melko perinpohjaisesti, haluan silti vierailla siellä uudestaan ja uudestaan. Vien ulkopaikkakuntalaiset tuttuni ja sukulaisenikin sinne toistuvasti ja esittelen heille tohkeissani kirkkoa ja linnavuoren laelta aukeavaa maisemaa. Jokainen käynti Hollolan kirkolla piristää. Tietoisuus siitä, että kymmenet sukupolvet ennen minua ovat nähneet kirkon siinä missä minä ja vielä useammat sukupolvet ovat nähneet luonnonmaiseman, joka on kirkkoakin vanhempi, saavat minut tuntemaan itseni osaksi pitkää sukupolvien ketjua – se rauhoittaa mielen ja ylevöittää. Sydämen sykekin laskee.

Osa kulttuuriympäristöistämme on koettu niin arvokkaiksi, että ne on haluttu suojella. Halutaan, että myös tulevat sukupolvet pääsisivät nauttimaan niistä rakennuksista tai maisemista tai paikoista, jotka nyt koetaan merkittäviksi ja joista me nautimme. Suojelu vaikuttaa luonnollisesti ihmisten elämään nyt ja tulevaisuudessa, koska suojelupäätöksillä on vaikutus alueen rakentamiseen ja maankäytön suunnitteluun. Tämän vuoksi suunnittelussa mukana olevat henkilöt joutuvat jatkuvasti miettimään erilaisia suojelun tarpeita ja seurauksia. Kunakin aikakautena vallalla olevat arvot vaikuttavat siihen, mikä koetaan säilyttämisen arvoiseksi.

Kulttuuriympäristöllä on siis vaikutus maankäyttöön ja sen suunnitteluun suojelun kautta. Toisaalta kulttuuriympäristö voi tehdä meihin niin suuren vaikutuksen, että haluamme käydä siellä toistuvasti ja viedä tuttuja ja tuntemattomia katsomaan näitä paikkoja. Aivan kuten minä Hollolan kirkolle.

Professori Yrjö Sepänmaa on puhunut sydämen maisemasta, millä hän tarkoittaa paikkaa tai maisemaa, johon olemme kiintyneet tai kasvaneet. Sydämen maisema on Sepänmaan mukaan yksityisen maailman kiintopiste ja sen menettäminen voi järkyttää ja jättää jälkeensä jopa kaipuun. Ihminen voi kokea jäävänsä jopa heitteille, kun tuttu paikka katoaa.

Tämä on varmasti syynä siihen, miksi ihmiset suhtautuvat usein tunteella kaavoitukseen, uudisrakennusten ulkonäköihin ja erityisesti vanhojen rakennusten purkamiseen ja tutun maiseman katoamiseen. On tärkeää, että kulttuuriympäristön suojelusta ja maankäytön suunnittelusta vastaavat henkilöt käyvät keskinäistä keskustelua ymmärtääkseen toistensa näkemyksiä, ja että kansalaiset saavat yhtä lailla tietoa suunnittelun ja suojelun perusteista.

Osittain tästä syystä Lahden kaupungin museo järjesti maaliskuussa 2017 seminaarin kuntapäättäjille sekä rakentamisesta ja maankäytön suunnittelusta vastaaville henkilöille. Museon rooli yhteiskunnassa esine kokoelmia keräävänä, säilyttävänä, tutkivana ja esittelevänä organisaationa on muuttunut viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Museo on edelleen muistiorganisaatio, mutta nykyisin yksi sen keskeisimmistä tehtävistä on kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön suojelu yhdessä kaavoittajan kanssa.

Seminaarissa kuultiin neljä alustusta, jotka on nyt koottu artikkeleiksi tähän kirjaan. Teoksen aloittaa Museoviraston lakimiehen Juha Maaperän artikkeli maankäytön ja rakentamisen oikeudellisista näkökohdista. Maaperä tuo esille nykyisen lainsäädännön historialliset juuret ja lähtökohdat. Artikkeleissa käydään perusteellisesti läpi kaavoituksen eri portaat ja erityisesti muinaisjäännösten ja rakennussuojelun juridiset lähtökohdat.

Arkeologi Liisa Seppänen ottaa omassa artikkelissaan esille useita kansainvälisiä ja kotimaisia erimerkkejä siitä, miten menneisyys, kuten aiemmasta kaupunkiasutuksesta kertovat rakennusten rauniot voivat olla rikastuttamassa nykyistä, 2000-luvun kaupunkikuvaa ja kaupunkilaisten elämää. Seppänen pohtii myös sitä, miten vanhemman rakennuskannan näkyminen tai sen puuttuminen nykyisestä kaupunkikuvasta on aina tietoisuuden valinnan tulosta – joku tekee päätöksen suojelusta tai purkamisesta. Historiallisista

tapahtumista kertovat patsaat, muistomerkit tai muistolaatat muistuttavat myös ihmisiä historian jatkumosta, mutta miksi joku tapahtuma halutaan tallentaa ja joku toinen ei, on mielenkiintoinen kysymys.

Tutkija Timo Tohmo pohtii yleisemminkin kulttuurin rahoitusta sekä sitä, onko kulttuuri hyödyke, josta on kuluttajalle hyötyä? Kysymys on mitä tärkein aikana, jolloin kaikki pyritään mittaamaan rahassa. Tohmo vastaa itse esittämäänsä kysymykseen listamalla useita esimerkkejä kulttuurin hyödyistä ja vaikutuksista yhteiskunnalle ja talouselämälle. Kotimaiset ja kansainväliset tutkimukset osoittavat, miten kulttuuri liitetään yhä enenevässä määrin alueiden kehittämiseen ja turismiin ja sen ajatellaan lisäävän alueen vetovoimaisuutta.

Teoksen päättää Euran kulttuuritoimenjohtaja Sirpa Wahlqvistin tapaustutkimus. Eurassa sijaitsee yksi koko Suomen suurimmista muinaisjäännöskeskittymistä. Muinaisjäännökset tulevat aina vastaan eri rakennushankkeissa, mutta Eurassa onnistuttiin muuttamaan tietynlaiseksi taakaksi koetut muinaisjäännökset alueen vetovoimatekijäksi. Wahlqvistin artikkeli kertoo koko kunnan päättäjien ja toimijoiden asenteen ja arvo maailman muutoksesta. Kulttuuriympäristö ja esihistorialliset muinaisjäännökset ovat nyt voimavara, eivät rasite. Euran graafisena tunnuksenakin käytetään nykyisin kuntavaakunan sijaan rautakautista helminauhaa!

Museon tutkimuspäällikkönä haluan osoittaa mitä suurimmat kiitokseni tämän teoksen toimittajille ja kirjoittajille sekä kaikille seminaarin osanottajille. Erityiskiitos kuuluu Lahden kartanon ystävät ry:lle, jonka taloudellisella tuella seminaari toteutettiin. Toivon, että tämä julkaisu herättää ajatuksia ja auttaa eri toimijoiden ja kansalaisten välistä keskustelua rakentamisesta ja ylipäänsä maankäytöstä sekä kulttuuriympäristön suojelusta. Emme voi paeta ympärillämme olevaa todellisuutta: rakennettua kulttuuriympäristöä tai luonnonympäristöä. Kaikkien etu on, että kansalaiset viihtyvät elinympäristössään ja että ympäristön suunnittelusta ja rakentamisesta vastaavat ovat yhtäältä tietoisia kansalaisnäkökulmasta ja toisaalta ympäristön historiallisista kerrostumista.

Lahden Radiomäellä 30.11.2017

Hannu Takala

tutkimuspäällikkö

Lahden kaupunginmuseo

KIRJALLISUUTTA

Sepänmaa, Y. 2006. Sydämen maisema. Teoksessa Knuuttila, S.; Laaksonen, P. & Piela, U. (Toim.) Paikka – eletty, kuvitettu, kerrottu. *Kalevalaseuran vuosikirja* 85. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

VAIKUTTAVA KULTTUURIYMPÄRISTÖ – OIKEUDELLISIA NÄKÖKOHTIA

Juha Maaperä

JOHDANTO

Ympäristön katsotaan koostuvan luonnon- ympäristöstä, sosiaalisesta ympäristöstä ja kulttuuriympäristöstä. Kulttuuriympäristön sääntelyä arvioitaessa ei voida sivuuttaa yleisen ympäristösääntelyn historiaa.

Ympäristöä koskevaa sääntelyä on ollut olemassa pitkään. Sääntely on kuitenkin alkuvaiheissaan perustunut ensisijaisesti yhdel- tä kiinteistöltä toiselle ulottuvien immissioi- den – päästöjen – rajoittamiseen. Keskiajalla sääntely kohdistui lisäksi vesien käyttöön. 1800-luvulla ympäristösääntely kehittyi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon liittyvän politiaoikeuden osana, jolloin sään- neltiin immissioiden lisäksi esimerkiksi kai- vovesien käyttöä, terveydenhoitoa ja raken- tamista.

Suomessa modernin ympäristösääntelyn perusta on ollut talousoikeudessa. Ympäris- tönkäytön kannalta keskeisin talousoikeuden osa-alue on ollut maa- ja vesioikeus, jolla säänneltiin alueiden käyttöä niitä hyödyn- tämään pyrkivän maanomistajan näkökul- masta. Varsinaisesti ympäristöoikeudesta ny- kysisessä merkityksessä voidaan puhua vasta arvioitaessa toisen maailmansodan jälkeistä ympäristösääntelyä.

Ympäristösääntely kehittyi voimakkaasti 1960–1980-luvuilla. Tuolloin säädettiin mm. muun muassa jätehuoltolaki (673/1978) sekä ilmansuojelua (67/1982) ja meluntorjuntaa (382/1987) koskeva lainsäädäntö. 1990-luvulla niin substanssi- kuin menettelylainsäädäntöä pyrittiin kokoamaan yksiin kansiin: ympäris- tölupamenettelylaki (735/1991), ympäristön- suojelulaki (86/2000).

Osin tälle kehitykselle oli kansainväli- siä vaikutteita. Esimerkiksi amerikkalaisen pääoman saapuessa Suomen markkinoille 1980–1990-luvuilla huomio kiinnittyi aikai- sempaa enemmän ympäristövastuisiin, pää- asiassa ulkomaisen yrityskauppa- ja asianajo- kulttuurin vaikutuksesta. Lisäksi Euroopan Unionin lainsäädäntötoimet vaikuttivat, ja vaikuttavat edelleen, sääntelyn kehittymiseen. Tämä näkyy esimerkiksi ympäristönsuojelu- lain säätämisessä. Osin kehitys liittyi myös kansallisiin ympäristöonnettomuuksiin, joista esimerkkinä voidaan mainita Lievestuoreen selluloosatehtaan päästöt 1960-luvulla ja poh- javeden saastuminen kloorifenolilla Kärkölän sahan alueella 1990-luvulla.

Viimeisimpänä kehitysvaiheena on ollut ympäristösääntelyn uudistaminen 2000- ja 2010-luvuilla. Uusin ympäristösääntelyn trendi liittyy ilmastonmuutoksen hallintaan,

ja kansainvälisten vaikutteiden merkitys on edelleen kasvanut.

Luonnonympäristön suojelua koskeva sääntely perustuu 1800-luvun lopun kehitykseen, joskin ensimmäinen luonnonsuojelulaki säädettiin vasta vuonna 1923 (71/1923). Kyseinen laki kumottiin nykyisellä luonnonsuojelulla (1096/1996) vuonna 1996. Uuden lain säätämisen yhteydessä luontoympäristön suojelujärjestelmää integroitiin muuhun lainsäädäntöön esimerkiksi tarkastelemalla metsälainsäädäntöä (1093/1996) ja rantarakentamista koskeneita rakennuslain (370/1958) säännöksiä. Muinaismuistojen suojelu on puolestaan saanut alkunsa jo 1600-luvulla, kun taas rakennussuojelun erityislaki säädettiin vasta 1960-luvun alussa (laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964)¹.

Ympäristösääntelyn kehitys on perustunut pitkälti erilaisten päästöjen ja terveysriskien hallintaan sekä, erityisesti vesienkäytön osalta, kiinteistöjen luonnonvarojen hyödyntämisen sääntelyyn. Suojelunäkökohdat ovat tulleet mukaan ympäristösääntelyyn myöhemmin ja kohdistuneet rajattuihin luonto-, muinaisjäännös- ja rakennuskohteisiin. Oikeustieteellisesti ympäristöä koskevan sääntelyn katsotaan sijoittuvan julkisoikeuden ja yksityisoikeuden välimaastoon, koska ympäristönkäytön intressit sisältävät sekä yksityisoikeudellisia (talousoikeuteen pohjautuvia) että julkisoikeudellisia (suojelu- ja menettelyintresseihin pohjautuvia) näkökohtia.

YMPÄRISTÖN KÄSITE JA YHTEENSOVITTAMISKYSYMYKSIÄ

Ympäristön käsitettä on helppo pitää itsessään selvänä, mutta ainakin oikeudellisesti käsite on monimuotoinen. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että ”Ympäristölainsäädännössä ympäristön käsitettä käytetään monin paikoin, mutta käsitettä ei yleensä

As Oy Veljeskodin sisäpihan parveke, Lahti. Kuva: Tiina Rekola / Lahden kaupungin museon kuva-arkisto

pyritä määrittelemään. Määrittely ei yleensä olekaan tarpeen, vaan soveltamiskysymykset ratkaistaan muunlaisin perustein”.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kullakin ympäristönkäytön sektorilla on oma ympäristökäsitteensä, jonka puitteissa kyseistä lakia sovelletaan. Esimerkiksi ympäristönsuojelulaissa (527/2014) todetaan, että lain tarkoituksena on ”ehkäistä ympäristön pilaantumista ja sen vaaraa, ehkäistä ja vähentää päästöjä”. Kysymys on siis immisioiden sääntelystä. Vastaavalla tavalla luonnonvarojen käyttöä (esim. maa-ainesten otto, kaivos-toiminta, metsänkäyttö, vesistöjen käyttö), pilaantumisen ehkäisyä (esim. jätesääntely, naapurussuhteiden sääntely, kemikaalisääntely), ympäristönkäyttöä (esim. tielainsäädäntö), kohdesuojelua (muinaisjäännökset, rakennukset ja luonnonympäristö) sekä ilmastomuutoksen ehkäisyä (esim. tuotanto-

tuki ja päästökauppa) koskevassa lainsäädännössä on kussakin erilainen ympäristökäsite, jonka perusteella sovellettava laki valikoituu.

Ehkä kattavin ympäristökäsite löytyy ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetussa laissa (252/2017), jonka 2 §:ssä määritellään ympäristövaikutus. Sillä tarkoitetaan:

hankkeen tai toiminnan aiheuttamia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia... a) väestöön sekä ihmisten terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen; b) maahan, maaperään, vesiin, ilmaan, ilmastoon, kasvillisuuteen sekä eliöihin ja luonnon monimuotoisuuteen... c) yhdyskuntarakenteeseen, aineelliseen omaisuuteen, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön; d) luonnonvarojen hyödyntämiseen; sekä e) a–d alakohdassa mainittujen tekijöiden keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Siksi tarkasteltaessa yhden lain puitteissa tapahtuvaa toimintaa on kiinnitettävä huomiota myös siihen, miten käsillä oleva ratkaisu vaikuttaa muiden sektorilakien intressien toteutumiseen.

MAANKÄYTTÖ- JA RAKENNUSLAIN MERKITYS KULTTUURIYMPÄRISTÖN SUOJELUSSA

Vaikka yleisessä kielenkäytössä ympäristö mielletäänkin luonnonympäristöksi, kulttuuriympäristö on edellä esitetyin tavoin yksi kolmesta ympäristön osakäsitteestä. Kulttuuriympäristö on ihmisen toiminnan tuloksena syntynyttä ympäristöä, jolla tarkoitetaan maisemia ja rakennuksia sekä rakennettuja alueita lähiympäristöineen. Lisäksi kulttuuriympäristöön katsotaan kuuluvan sekä maaperässä tai veden alla säilyneitä, ihmisten tekemiä muinaisia rakenteita ja muodostelmia sekä biotooppeja. Kulttuuriympäristön ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta.

Kulttuuriympäristöä koskee hajanainen sektorilainsäädäntö, jonka keskinäisiä suhteita ei ole kattavasti järjestetty. Maiseman ja perinnebiotooppien suojelusta säädetään luonnonsuojelulaissa (1096/1996), rakennusten suojelusta rakennusperinnön suojelusta annetussa laissa (498/2010) ja kiinteiden muinaisjäännösten suojelusta muinaismuistolaissa (295/1963). Lisäksi Suomi on ratifoinut lukuisia kansainvälisiä kulttuuriympäristöä koskevia sopimuksia, joiden toimeenpano kansalliseen lainsäädäntöön on toteutettu pääosin tavoitesääntelyn kautta.

Rakennuslainsäädännön uudistamista valmisteltiin 1990-luvulla, ja se tukeutui 1970–1990 tehtyihin rakennuslain (370/1958) muutoksiin. Maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999; ”MRL”) säätämisen yhteydessä erityistä huomiota kiinnitettiin kaavojen ja rakentamisen laatuodotuksiin. Lain tavoitteena on luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle ja edistää ekologista, taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista kestävästä kehitystä. Uudistuksessa pyrittiin turvaamaan myös jokaisen mahdollisuus osallistua asioiden valmisteluun sekä suunnittelun laatu, vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus ja avoin tiedottaminen.

Vaikka MRL:n säätämisen yhteydessä kaavoituksen ja muun ympäristön käyttöä koskevan erityislainsäädännön suhteet jäivät osin selkeästi järjestämättä, kyseessä on kuitenkin ainoa ympäristönkäytön suunnittelua kattavasti ohjaava yleislaki, jonka alueiden käyttöä ja rakentamista ohjaavan kolmiportaisen kaavajärjestelmän rooli on sovittaa erilaiset maankäyttöintressit yhteen. Lain luonne ja sen säännökset osallistumisesta ovat muodostaneet maankäyttö- ja rakennuslaista keskeisen välineen osallistaa ihmiset ympäristönsä, myös kulttuuriympäristön muutosten käsitteilyyn ja niihin vaikuttamiseen.

Yllä esitetyn johdosta MRL toimii rakennusten, maisemien, muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristöjen suojelun keskeisenä välineenä erityisesti tilanteessa, jossa

kaupungistumisen ja muuttuvien elinkeinorakenteiden sekä kulttuuriympäristön suojelun tarpeet ovat monin paikoin ristiriitaisia. Myös kulttuuriympäristöä koskevien kansainvälisten sopimusten käytännön toteuttaminen on usein mahdollista juuri kaavoituksen ja siihen liittyvän osallistumisen kautta.

MAANKÄYTTÖ- JA RAKENNUSLAIN SUUNNITTELUJÄRJESTELMÄ

Tavoitteet

Ympäristösääntely on edellä esitetyin tavoin vahvasti toimiala- tai toimintokohtaista, eivätkä sektorilait yleensä ohjaa toiminnan sijoittamista tiettyyn paikkaan huomioiden kyseisen paikan erityispiirteitä². Tämän vuoksi MRL on käytännössä ympäristönkäytön suunnittelun ja kulttuuriympäristön suojeluintressien huomioimisen kannalta tärkein yksittäinen laki. Tämä näkyy vahvasti MRL:n 1 luvun säännöksissä.

Kuten edellä on esitetty, lain tavoitteena on sen 1 §:n mukaan *järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää kehitystä. Tavoitteena on myös turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa.*

Keskeistä MRL:ssa on sen luoma kolmiportainen sääntelyjärjestelmä, jossa alueiden käytön suunnittelun tarkkuustaso kasvaa sitä mukaa kuin kaavataso muuttuu yksityiskohtaisemmaksi.

Maakuntakaavassa esitetään MRL 25 §:n 3 momentin mukaan alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet ja osoitetaan maakunnan kehittämisen kannalta tarpeellisia alueita. Yleiskaavalla MRL 35 §:n mukaan puolestaan ohjataan kunnan tai sen osan yhdyskuntarakennetta ja maankäyttöä yleispiirteisesti sekä

sovitetaan yhteen toimitoja. Yleiskaavassa esitetään tavoitellun kehityksen periaatteet ja osoitetaan tarpeelliset alueet yksityiskohtaisen kaavoituksen ja muun suunnittelun sekä rakentamisen ja muun maankäytön perustaksi.

Asemakaava puolestaan laaditaan MRL 50 §:n mukaan alueiden käytön yksityiskohtaista järjestämistä, rakentamista ja kehittämistä varten. Asemakaavassa osoitetaan tarpeelliset alueet eri tarkoituksia varten ja ohjataan rakentamista ja muuta maankäyttöä paikallisten olosuhteiden, kaupunki- ja maisemakuvan, hyvän rakentamistavan, olemassa olevan rakennuskannan käytön edistämisen ja kaavan muun ohjaustavoitteen edellyttämällä tavalla.

Suunnittelujärjestelmällä tavoitellaan sen kunkin tason edellyttämällä tarkkuudella MRL 5 §:n mukaan sitä, että vuorovaikutteisen suunnittelun riittävään vaikutusten arviointiin perustuen edistetään turvallisen, terveellisen, viihtyisän ja sosiaalisesti toimivan elin- ja toimintaympäristön luomista, alueiden käytön taloudellisuutta, riittävän asuntotuotannon edellytyksiä, rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista, luonnon monimuotoisuuden ja muiden luonnonarvojen säilymistä, ympäristöhaittojen ehkäisemistä, luonnonvarojen säästeliästä käyttöä, hyvää rakentamista, elinkeinoelämän toimintaedellytyksiä, palvelun saavutettavuutta ja liikenteen tarkoituksenmukaista järjestämistä.

Edellä esitetyt tavoitteet on mahdollista saavuttaa vain, jos alueiden käytön suunnittelu perustuu riittävän laadukkaaseen pohjatietoon. Tämän johdosta MRL 9 §:ssä on säädetty, että kaavoituksen tulee perustua kaavan merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Laadittaessa kaavaa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset tehdään koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia.

Uudenkylän raitti, (Nastola) Lahti. Kuva: Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Maakuntakaavoitus

Maakuntakaavan tehtävä on MRL 25 §:n mukaan alueidenkäytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteiden esittäminen ja maakunnan kehittämisen kannalta tarpeellisten alueiden osoittaminen. Lisäksi maakuntakaavassa huomioidaan valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja sovitetaan ne yhteen maakunnallisten ja paikallisten tavoitteiden kanssa. Maakuntakaavaa laadittaessa on kuitenkin MRL 28 §:n mukaan kiinnitettävä erityistä huomiota muun muassa maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimiseen sekä tarpeen mukaan annettava MRL 30 §:n mukaisesti niitä koskevia suojelumääräyksiä.

Valtioneuvosto on hyväksynyt valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet 30.11.2000 ja tarkistanut ne 13.11.2008. Lisäksi valtioneuvosto on 22.12.2009 päättänyt, että Museoviraston laatima inventointi Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) korvaa valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa mainitun vuoden 1993 inventoinnin.³

Kulttuuriympäristön osalta valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa todetaan, että alueidenkäytöllä edistetään kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä. Alueiden käytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuri-

ympäristön arvot säilyvät. Tässä tarkoituksessa viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit tulee ottaa huomioon alueiden käytön suunnittelun lähtökohtina.

Valtakunnallisilla inventoinneilla tarkoitetaan valtakunnallisesti merkittäviä maisema-alueita, rakennettuja ympäristöjä ja esihistoriallisia suojelualuekokonaisuuksia koskevia inventointeja.⁴

Lähtökohtaisesti maakuntakaava ohjaa tarkemman kaavoituksen laatimista. Hajasutusalueella maakuntakaava jää kuitenkin usein ainoaksi kaavatasoksi. Maakuntakaavan tarkkuustaso on korostuneen yleispiirteinen, ja siksi sen ohjauskyky esimerkiksi rakennuslupaharkinnassa on usein hyvin rajoittunutta.

Oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, että vaikka *Maisema, luonnonarvot ja kulttuuriperintö ja niiden vaaliminen ovat niin ikään tärkeitä kysymyksiä maakuntakaavoituksessa*, konkreettiset toimet kulttuuriarvojen säilyttämiseksi vaativat usein muunlaista ohjausta: *Maakuntakaavoituksella voidaan omalta osaltaan edistää kulttuuri- tai luonnonmaisemaan liittyvien arvojen säilymistä. Maakuntakaavalla on myös mahdollista tukea... ..kulttuuriperinnön vaalimista, vaikka maakuntakaava ei olekaan tässä suhteessa ainut tai tehokkain keino todella säilyttää tai suojella näitä arvoja.*

Kuntakaavoitus

Yleiskaavan tarkoituksena on MRL 35 §:n mukaan kunnan tai sen osan maankäytön yleispiirteinen ohjaaminen sekä toimintojen yhteen sovittaminen. Yleiskaavassa esitetään tavoitellun kehityksen periaatteet. Kunnalla ei kuitenkaan MRL 36 §:n perusteella ole ehdotonta velvollisuutta laatia yleiskaavaa, vaan sen laatiminen liittyy alueidenkäytön ohjaamisen tarpeisiin. Yleiskaava on laadittava, jos kunnan alueella on odotettavissa olevaa yleispiirteistä kaavoitusta edellyttävää yhdyskuntakehitystä tai kun jollakin kunnan alueella on erityisiä ympäristöarvoja, kuten

maisema- tai kulttuuriarvoja, joiden säilyttäminen edellyttää yleispiirteistä suunnittelua.

Maakuntakaavan ohjausvaikutuksen lisäksi yleiskaavaa laadittaessa tulee MRL 39 §:n perusteella ottaa huomioon muun muassa rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen. Yleiskaava ei saa aiheuttaa maanomistajalle tai muulle oikeuden haltijalle kohtuutonta haittaa.

Yleiskaavassa voidaan MRL 41 §:n perusteella antaa määräyksiä, joita tarvitaan kaavoitettavaa aluetta suunniteltaessa, rakennettaessa tai muutoin käytettäessä. Edelleen, jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, yleiskaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (suojelumääräykset).

Yleiskaavoituksen merkitys kulttuuriympäristön vaalimisessa on kasvanut MRL:n voimassaoloaikana. Perinteisesti kunnat ovat yleiskaavoituksen yhteydessä suhtautuneet varsin pidättyvästi ympäristön, maiseman ja kulttuurin suojeluun liittyviin aluevarauksiin ja kohdesuojeluun. Viime aikoina yleiskaavoitusta on kuitenkin ryhdytty aikaisempaa enemmän käyttämään suojelun välineenä. Esimerkiksi Rovaniemen keskustan osayleiskaavassa rakennussuojelua käsiteltiin laajasti, ja yleiskaavan suojelumääräyksille ja määräysten puuttumiselle annettiin oikeusvaikutuksia oikeuskäytännössä⁵.

Myös elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset ovat kiinnittäneet tähän huomiota ohjatessaan kuntien yleiskaavoitusta. Esimerkiksi yleiskaavapäätöksiin kohdistuneissa oikaisukehotuksissa elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset ovat käyttäneet perusteena useimmiten MRL 39 §:n vaatimusta rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaalimisen huomioimisesta. Näissä tilanteissa oikaisukehotukset ovat johtuneet muun muassa kulttuuriympäristön, rakennusperinnön, arvokkaan maisema-alu-

een ja muinaismuiston vaarantumisesta sekä rakentamisen osoittamisesta peltoaukealle ja puistoalueelle.

Asemakaavan tarkoituksena on MRL 50 §:n mukaan alueidenkäytön yksityiskohtainen järjestäminen. Maankäyttöä koskevat kysymykset on asemakaavassa tarkoitus ratkaista suhteellisen yksityiskohtaisesti siten, että aluetta on asemakaavan laatimisen jälkeen mahdollista käyttää rakentamiseen ja muihin tarkoituksiin. Tässä tarkoituksessa asemakaavassa on osoitettava tarpeelliset alueet eri tarkoituksia varten. Tämän lisäksi kaavan tulee ohjata rakentamista ja muuta maankäyttöä. Aluevarausten ja maankäytön ohjaamisen osalta on huomioitava muun muassa paikalliset olosuhteet, kaupunki- ja maisemakuva, hyvä rakentamistapa, olemassa olevan rakennuskannan käytön edistäminen ja kaavan muun ohjaustavoite.

Asemakaavaa laadittaessa maakuntakaavan ja oikeusvaikutteinen yleiskaava on otettava MRL 54 §:n mukaan huomioon. Jos asemakaavoitusta ohjaava yleiskaava on ilmeisen vanhentunut, MRL 42 §:n nojalla asemakaava voidaan laatia huomioimatta vanhentuneen yleiskaavan ohjausvaikutusta.

Laadittaessa asemakaavaa rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee MRL 54 §:n mukaan vaalia, eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu sisältövaatimuksen tarkoittavan, että asemakaavalla tulee positiivisin toimenpitein edistää rakennettuun ympäristöön liittyvien kulttuuriarvojen säilymistä. Tämän lisäksi kyseinen lainkohta sisältää hävittämiskiellon, joka estää kulttuuriarvojen kannalta haitalliset ympäristömuutokset. Hävittämiskiellon kannalta on syytä pitää mielessä, että kulttuuriarvojen kannalta merkitystä voi olla myös sellaisilla toimenpiteillä, jotka eivät suoraan kohdistu kyseiseen kulttuuriarvoon, vaan vaikuttavat siihen välillisesti.

Asemakaavalla ei saa MRL 54 §:n 3 momentin nojalla asettaa maanomistajalle tai

muulle oikeuden haltijalle sellaista kohtuutonta rajoitusta tai aiheuttaa sellaista kohtuutonta haittaa, joka kaavalle asetettavia tavoitteita tai vaatimuksia syrjäyttämättä voidaan välttää. Kysymys on kuitenkin niin sanotusta suhteellisesta kohtuullisuusvaatimuksesta, joka voi erityisissä tilanteissa syrjäytyä kaavalisten vaatimusten tieltä.

Asemakaavassa voidaan MRL 57 §:n perusteella antaa määräyksiä, joita tarvitaan asemakaava-aluetta rakennettaessa tai muutoin käytettäessä. Lisäksi silloin, kun jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, tätä koskevia tarpeellisia suojelumääräyksiä voidaan asemakaavan yhteydessä antaa. Lähtökohtaisesti suojelumääräysten on oltava maanomistajalle kohtuullisia, mutta rakennussuojelun osalta voidaan asemakaavassa joka tapauksessa antaa rakennussuojelukohteen suojelemiseksi tarpeelliset säännökset soveltaen rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) säännöksiä.

Erityistilanteet

Suunnittelutarvealuesääntely

Riippumatta tietyn alueen kaavatilanteesta on aina arvioitava, soveltuuko suunniteltuun rakennushankkeeseen suunnittelutarvealuetta koskeva sääntely. Tämä sääntely voi tulla sovellettavaksi myös ”yllättäen”, esimerkiksi silloin kun harkitaan rakentamislupaa alueella, jolla ei ole yksityiskohtaista kaavaa.

Suunnittelutarvealueella tarkoitetaan MRL 16 §:n mukaan aluetta, jonka käyttöön liittyvien tarpeiden tyydyttämiseksi on syytä ryhtyä erityisiin toimenpiteisiin, kuten teiden, vesijohdon tai viemärin rakentamiseen tai vapaa-alueiden järjestämiseen. Lisäksi suunnittelutarvealuetta koskevia säännöksiä sovelletaan myös sellaiseen rakentamiseen, joka ympäristövaikutusten merkittävyyden vuoksi edellyttää tavanomaista lupamenettelyä laajempaa harkintaa. Se, onko

Hartolan vanha pappila, Hartola. Kuva: Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Hollolan keskiaikaisen Pyhän Marian kirkon ulko-ovi, Hollola. Kuva: Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

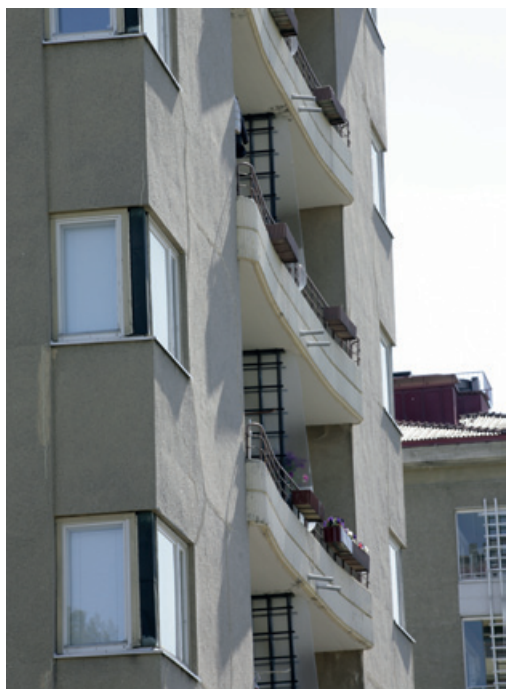
jokin alue suunnittelutarvealuetta vai ei, arvioidaan viimeistään rakennuslupavaiheessa. Yllä olevan perusteella myös kulttuuriarvioihin vaikuttavat hankkeet voivat tulla suunnittelutarvesääntelyn piiriin.

Rakennuslupan erityisistä edellytyksistä suunnittelutarvealueella säädetään MRL 137 §:ssä. Tavanomaisten luvanmyöntämisedellytysten lisäksi luvan myöntäminen suunnittelutarvealueella edellyttää, että rakentaminen ei aiheuta haittaa kaavoitukselle ja on sopivaa yhdyskuntateknisten verkostojen ja liikenneväylien toteuttamisen sekä liikenneturvallisuuden ja palveluiden saavutettavuuden kannalta. Rakentamisen on oltava sopivaa maisemalliselta kannalta, eikä se saa vaikeuttaa erityisten luonnon- tai kulttuuriarvojen

säilyttämistä eikä virkistystarpeiden turvaamista. Suunnittelutarveratkaisu voi olla MRL 137 §:n mukaan myös alueellinen.

Yleiskaavan käyttö rakennuslupan perusteena

Toukokuussa 2017 voimaan tulleen MRL 44 §:n muutoksen nojalla yleiskaavan perusteella voidaan myöntää rakennuslupa rakennukselle, jos oikeusvaikutteisessa yleiskaavassa on erityisesti määrätty kaavan käyttämisestä rakennuslupan perusteena. Aikaisemmin poikkeama on koskenut vain kaksiasuntoisia asuinrakennuksia, mutta lakimuutos on lisännyt yleiskaavan käyttöalaa rakentamisen ohjaamisessa.

Asunto-osaakeyhtiön Karihovin parvekkeita, Lahti.
Kuva:Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon
kuva-arkisto

Uuden Apteekin talon torni, Lahti. Kuva: Tiina Rekola /
Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Vaikka määräys ei voi koskea aluetta, jossa maankäytön ohjaustarve edellyttää asemakaavan laatimista, uudet yleiskaavat voidaan laatia soveltumaan rakennusluvan perusteena nyt myös rakennuspaineisilla alueilla. Pykälää koskevan hallituksen esityksen mukaan säännös voisi koskea omakoti- ja paritalojen lisäksi myös muuta pienimuotoista asuinrakentamista ja myös mittakaavaltaan ja ympäristövaikutuksiltaan maaseudulle soveltuvaa työpaikka- ja asuinrakentamista.

MRL 44 §:ään perustuvien yleiskaavojen laatiminen lisää painetta selvittää rakentamisen vaikutuksia kulttuuriarvoihin MRL 9 §:n perusteella aikaisempaa suuremmassa osassa tapauksia, koska laajempi rakentaminen on omiaan vaikuttamaan laajemmin kulttuuriympäristöihin.

RAKENNUSPERINNÖN LAKISUOJELU

Laki rakennusperinnön suojelemisesta (598/2010; ”RPL”) on rakennettua kulttuuriympäristöä koskeva erityislaki. Rakennus-suojelun osalta erityislainsäädäntö on osin integroitu maankäytön suunnittelujärjestelmään. Rakennusperinnön suojelusta asemakaava-alueella sekä alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimista varten, säädetään RPL 2 §:n mukaan MRL:ssä. Muissa tapauksissa rakennusten suojeluun sovelletaan RPL:n säännöksiä.

Vaikka kaavasuojelua pidetäänkin ensisijaisena suojeluvälineenä, asemakaava-alueelakin voidaan soveltaa RPL:a, jos suojeltavalla rakennuksella on valtakunnallista merkitystä, rakennuksen säilymistä ja suojelua ei voida

turvata MRL:n säännöksiin, tai jos rakennuksen suojeluun on erityisiä syitä asemakaavatilanteen vuoksi.

Kaavoituksen ensisijaisuus suojeluvälineenä näkyy myös suojelukohteiden määrissä: kaavasuojeltuja kohteita arvioidaan olevan yli 15000 ja lakisuojelukohteita noin 300.

Rakennussuojelu voi MRL:n ja RPL:n lisäksi perustua kirkkolakiin (1054/1993) sekä lakiin ortodoksisesta kirkosta (985/2006).

Rakennussuojelun osalta on lisäksi huomioitava, että edelleen on olemassa rakennuksia, joiden suojelu perustuu rakennussuojelulakiin (60/1985) sekä sen nojalla annettuun asetukseen valtion omistamien rakennusten suojelusta (480/1985). Tämän lisäksi on yksittäisiä rakennuksia, joiden suojelupäätös perustuu lakiin kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten suojelusta (572/1964). Vanhempaan lainsäädäntöön perustuvat suojelupäätökset – erityisesti suojelupäätöksen aikana valtion omistamien rakennusten suojelupäätökset – ovat yleensä suojelumääräyksiltään RPL:n nojalla annettuja päätöksiä yleispiirteisempiä.

Kaavoituksen ja lakisuojelun välinen suhde johtaa rajatapauksissa normiston valintaongelmiin. On mahdollista tyypitellä tiettyjä yleisperiaatteita suojelun kohdentumisesta ja suojeluun käytettävästä laista. Yleensä rakennuksen julkisivut sekä porrashuoneet suojellaan MRL:n säännösten avulla. Samoin laajojen alueiden, kuten aukoiden tai lähiöiden suojelu on useimmiten tarkoituksenmukaisinta toteuttaa kaavoituksen keinoin. Omimmillaan RPL:n mukainen suojelu on sellaisten kohteiden suojelussa, jotka ovat valtakunnallisesti arvokkaita tai niiden kulttuurihistorialliset arvot kohdistuvat sisätiloihin tai vaativat yksityiskohtaisia suojelumääräyksiä.

Kaava- ja lakisuojelun rajat eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Myös lakisuojelukohteet voivat olla esimerkiksi aukioita laajempia⁶, kun vastaavasti kaavasuojelussa saatetaan antaa hyvinkin yksityiskohtaisia suojelumääräyksiä.

Rakennusten sanotaan usein olevan Museoviraston suojelussa. Museovirasto ei kuitenkaan ole suojeluasioissa päätöksentekijä vaan asiantuntijaviranomainen: Museovirasto toimii RPL 4 §:n mukaan asiantuntijana rakennusperinnön säilyttämiseen liittyvissä kysymyksissä.

Kun rakennuksen suojelua käsitellään asemakaavoituksen yhteydessä, suojelupäätöksen tekee kunnanvaltuusto hyväksyessään kaavan, johon on otettu rakennusta koskeva suojelumääräys. Luonnollisesti kaavojen sisältövaatimukset voivat edellyttää jonkin kohteen suojelua. Toisaalta, kun on kysymys RPL:n mukaisesta suojeluasiasta, toimivaltainen viranomainen suojelupäätöksen tekemiseen on elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus ("ELY-keskus").⁷

Suojeluasian voi panna vireille rakennuksen omistaja, valtion viranomainen, kunta, jonka alueella rakennus sijaitsee, maakunnan liitto ja toimialueellaan sellainen rekisteröity yhteisö, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen. Tämän lisäksi ELY-keskus voi ottaa suojeluasian käsiteltäväksi myös omasta aloitteestaan.

Rakennuksia voidaan RPL 8 §:n nojalla suojella, jos ne ovat valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti merkittäviä. Merkittävyyttä arvioidaan kuuden kriteerin perusteella:

1. Harvinaisuus tai ainutlaatuisuus
2. Historiallinen tyypillisuus alueelle
3. Aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet
4. Alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen
5. Merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä
6. Näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta

Monesti ajatellaan, että rakennussuojelu kohdistuu yksittäisten arvokkaiden rakennusten ulkoasun suojeluun. On kuitenkin huomiotava, että rakennussuojelun tarkoitus ei kuitenkaan ole näin suppea.

Rakennussuojelua koskevalla normistolla pannaan täytäntöön yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelusta (SopS 10/1992, säädösviite 37/1992). Yleissopimus kohdistuu yksittäisiin rakennuksiin tai rakenteisiin (kulttuurimuistomerkit) ja rakennuskokonaisuuksiin, jotka ovat historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan merkittäviä. Yleissopimuksessa rakennetut ympäristöt käsitetään hyvin laajasti. Esimerkiksi rakennuskokonaisuudet voivat olla kaupunki- ja maaseuturakennusten ryhmiä, jotka ovat riittävän eheitä muodostaakseen topografisesti erotettavissa olevia kokonaisuuksia. Tähän liittyen huomiota kiinnitetään myös alueen ympäristöön ja sen ympäristön laadun edistämiseen tai eräänlaisen suojavyöhykkeen tarpeeseen.

Suojelu voi RPL 3 §:n perusteella kohdistua rakennuksiin, rakennelmiin, rakennusryhmiin tai rakennettuihin alueisiin, joilla on merkitystä rakennushistorian, rakennustaidteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen tai rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta. Suojelu voi koskea myös rakennuksen osaa, rakennuksen kiinteää sisustusta tai muuta rakentamalla tai istuttamalla muodostettua aluetta. Kiinteällä sisustuksella tarkoitetaan ovia, ikkunoita, listoja, tulisijoja, pinnoitteita, teknisiä laitteita, kiintokalusteita tai muuta näihin verrattavaa sisustusta sekä rakennuksen käyttötarkoituksen mukaisia, siihen pysyvästi kiinnitettyjä koneita ja laitteita.

Näin ollen suojelun kohteena voi olla esimerkiksi Alvar Aallon suunnittelema Helsingin kulttuuritalo, Eliel Saarisen koti Hvitträsk sitä ympäröivine puisto- ja metsäalueineen, Viljo Revellin ja Heikki Castrénin

suunnitteleman liikerakennuksen – Makkaratalon – uloke, tai Alvar Aallon suunnitteleman Rautatalon kahvila sisustuksineen. Suojelu-kohteet voivat olla myös ”vaatimattomampia”, kuten Korsatuvan autiotupa Kittilässä, taikka ”arkisempia”, kuten Nurmeksessa sijaitseva Esson huoltoasema sekä Kuopiossa sijaitseva Konttilan tila.

MUINAISJÄÄNNÖSSUOJELU

Kiinteiden muinaisjäännösten suojelua koskee erityislaki, muinaismuistolaki (295/1963).

Muinaismuistolain 1 §:n mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Rauhoitus tarkoittaa sitä, että kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty ilman lupaa.

Tämän lisäksi lain 14 §:n mukaan silloin, jos maata kaivettaessa tai muuta työtä suoritettaessa tavataan kiinteä muinaisjäännös, jota aikaisemmin ei ole tunnettu, on työ heti keskeytettävä ja viipymättä saatettava asia Museoviraston tietoon tarpeellisia toimenpiteitä varten.

Muinaisjäännökset ovat maassa tai vedessä säilyneitä muistoja menneistä sukupolvista. Ne kertovat elämisestä, asumisesta, liikkumisesta, elinkeinojen ja uskonnon harjoittamisesta sekä kuolleiden hautaamisesta. Jotkut muinaisjäännökset, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet ja linnavuoret, erottuvat maisemassa vielä tänäkin päivänä. Toiset ovat kokonaan maan peitossa kuten asuin- ja työpaikat ja maahan kaivetut haudat. Veden alla yleisimpiä muinaisjäännöksiä ovat laivojen hylt. Kiinteät muinaisjäännökset on lueteltu muinaismuistolain 2 §:ssä ja 20 §:ssä.

Muinaisjäännökset ovat ainoa olemassa oleva lähdeaineisto esihistorialliselta ajalta. Kulttuurimaisemassa ne muodostavat vanhimman ajoitettavan elementin ja siten lähtökohdan maiseman eri osa-alueita tarkasteltaessa. Monet kiinteät muinaisjäännökset ovat

Pyhän Laurin kirkon rauniot, Hollola. Kuva: Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

kunnostettuina, hoidettuina ja informaatio-
taululla merkittyinä huomattavia nähtävyy-
s- ja opetuskohteita.

Museovirasto pitää yllä rekisteriä Manner-
Suomen tunnetuista kiinteistä muinaisjään-
nöksistä ja muista arkeologisista kohteista.
Rekisterin tiedot ovat saatavissa kulttuuri-
ympäristön palveluikkunasta⁸.

Kiinteät muinaisjäännökset ovat kansal-
lisomaisuutta, jolla on korvaamaton kult-
tuuriarvo. Lähtökohtaisesti maankäytön
suunnitelmia tulisi muuttaa vaikutuksiltaan
vähäisemmiksi siten, että muinaisjään-
nöksiin ei tarvitse kajoa. Tilanteissa, joissa ei ole
mahdollista sovittaa yhteen muinaisjään-
nös- suojelua ja toteutettavia toimenpiteitä, mui-
naisjään- nös- suojelusta voidaan tietyin edelly-
tyksin myös poiketa. Maankäytön kannalta

suojelusta poikkeaminen ratkeaa joko mui-
naismuistolain 11 §:n taikka 13 §:n mukaisesti.

Muinaismuistolain 11 §:n mukaan sil-
loin, kun kiinteä muinaisjään- nös tuottaa sen
merkitykseen verraten kohtuuttoman suurta
haittaa, toimivaltainen elinkeino-, liikenne-
ja ympäristökeskus voi antaa luvan kajoa
muinaisjään- nökseen tavalla, mikä muutoin on
kielletty. Kajoamista koskevaan hakemukseen
tulee liittää muinaisjään- nöstä koskeva tarkka
selostus ja lupa- asian käsittelyssä on kuulta-
va Museovirastoa. Lupa- an voidaan sisällyttää
tarpeellisiksi katsottuja ehtoja. Elinkeino-,
liikenne- ja ympäristökeskuksen päätös, jolla
on annettu lupa muinaisjään- nökseen kajoa-
miseen, on alistettava opetusministeriön vah-
vistettavaksi, silloin kun päätös on Museovi-
raston lausunnon vastainen.

Edelleen, muinaismuistolain 13 §:n nojalla yleisen tien tekemistä, rautatien, kanavan tai lentokentän rakentamista, vesistön säännöstelyä tai muuta sellaista yleistä työhanketta taikka kaavoitusta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako hankkeen tai kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännettä. Jos niin on laita, on siitä viipymättä ilmoitettava Museovirastolle asiasta neuvottelemista varten. Neuvottelussa on kuultava maanomistajaa. Jos neuvottelussa ei päästä yksimielisyyteen, asia on alistettava valtioneuvoston ratkaistavaksi.

Rajanveto 11 §:n ja 13 §:n mukaisten menettelyiden välillä ratkaistaan sen mukaan, onko kysymys yleisestä työhankkeesta vai ei. Maankäytössä keskeisin yleisen työhankkeen muoto on kaavoitus. Näin ollen tilanteet, joissa jotakin aluetta ollaan kaavoittamassa, mahdollinen kajoaminen kiinteään muinaisjäännekseen ratkaistaan neuvottelemalla siitä Museoviraston kanssa. Jos kajoamista kiinteään muinaisjäännekseen ei ole käsitelty kaavassa eikä kyse ole yleisestä työhankkeesta, kajoamislupaa on haettava toimivaltaiselta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselta.

Jos lupa kiinteän muinaisjäänneksen kajoamiseen on myönnettävissä jommankumman menettelyn perusteella, luvan myöntämisedellytyksenä on yleensä arkeologisten tutkimusten suorittaminen muinaisjäänneksen tietosisällön pelastamiseksi.

Muinaismuistolain 15 §:n mukaan silloin, kun yleisen tai suuren yksityisen työhankkeen toteuttaminen koskee kiinteää muinaisjäännettä siten, että siitä aiheutuu muinaisjäänneksen erityinen tutkiminen tai erityisiä toimenpiteitä sen säilyttämiseksi, on hankkeen toteuttajan korvattava tästä johtuvat kustannukset tai osallistuttava niihin, mikäli sitä olosuhteet huomioon ottaen ei ole katsottava kohtuuttomaksi.

Maankäyttöhankkeen toteuttaja vastaa yleensä mahdollisen kajoamisluvan ehtona olevien tutkimusten kustannuksista, millä

voi olla vaikutus myös maankäyttöhankkeen taloudelliseen kannattavuuteen, vaikka muinaisjäännekseen kajoaminen tapauksessa sinänsä olisi lain mukaan mahdollista.

YHTEENVETO

Mukaillen kulttuuriympäristöstrategiaa 2014–2020 voidaan todeta, että hoidettu, elinvoimainen kulttuuriympäristö on rikkaus ja voimavara sekä yhteisön ja ihmisten identiteetin perusta. Panostaminen kulttuuriympäristöön ja sen hoitamiseen kuitenkin houkuttelee niin asukkaita kuin matkailijoitakin ja antaa mahdollisuuksia monipuoliseen elinkeinotoimintaan ja viihtyisään asumiseen. Hyvin säilynyt kulttuuriympäristö muodostaa mittavan kansallisen omaisuuden, johon sisältyy merkittäviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia arvoja.

Usein kuitenkin vaikuttaa siltä, ettei kulttuuriympäristön tarjoamia mahdollisuuksia huomata aina hyödyntää täysimääräisesti. Toisinaan vaikuttaa myös siltä, että kulttuuriympäristön merkityskin ymmärretään vasta vuosikymmeniä sen jälkeen, kun se on menetetty.

Kulttuuriarvojen vaaliminen vaatii kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa huomioidaan kattavasti eri näkökohdat. Voimassaoleva lainsäädäntö antaa tähän mahdollisuuksia, jos niitä halutaan käyttää.

Kirjoitus perustuu kirjoittajan Lahdessa 21.3.2017 järjestetyssä seminaarissa ”Vaikuttava kulttuuriympäristö – Ideoita maankäyttöön ja rakentamiseen” pitämään esitelmään, jossa käsiteltiin kulttuuriympäristön suojelua koskevaa lainsäädäntöä. Kirjoituksen lähestymistapa ja siinä käsitellyt aiheet ovat siten yhteydessä esitelmään ja sille seminaarissa varattuun aikaan. Kulttuuriympäristön ottaminen huomioon lainsäädännössä on kuitenkin monisyinen ja mielenkiintoinen aihekokonaisuus, jota ei ole voitu kattavasti käsitellä esitelmässä eikä tässä kirjoituksessa.

LOPPUVIITTEET

¹Rakennusten suojelua koskevan sääntelyn ”myöhempiä” osalta on pidettävä mielessä, että rajanveto muinaisjäännösten ja rakennusten suojelun osalta ei ole aina yksiselitteinen (esim. linnat tai Suomenlinna), minkä lisäksi rakennusten suojelutarpeen katsottiin alun perin pääasiassa kohdistuvan valtion omistamiin rakennuksiin, jolloin erillistä lainsäädäntöä ei tarvittu.

²Tuoreessa ympäristösääntelyssä tilanne on jonkin verran muuttunut. Esimerkiksi ympäristönsuojelulain (527/2014) 11 §:ssä ohjataan sijoittamaan ympäristön pilaantumisen vaaraa aiheuttava toiminta mahdollisuuksien mukaan siten, että toiminnasta ei aiheudu pilaantumista. Lisäksi saman lain 13 §:ssä ohjataan 11 §:ää tarkemmin turvetuotannon sijoittamista valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävien luonnonarvojen näkökulmasta. Aikaisemmin rajanveto on ollut tiukempi.

³Uutta valtioneuvoston päätöstä valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista valmistellaan tätä kirjoitettaessa. Päätösluonnosta koskeva lausuntokierros on päättynyt kesäkuun 2017 loppuun. Lausunnoilla olleen päätösluonnoksen mukaan kulttuuriympäristöä koskevan tavoitteet tausta ja tarve on seuraava: *...kulttuuriympäristöstä huolehtiminen kestäväällä tavalla on tärkeää elinkeinojen, väestön hyvinvoinnin ja alueiden identiteetin kannalta. Alueidenkäytöllä on ratkaiseva merkitys... kulttuuriympäristöjen sekä arkeologisten arvojen säilymiselle sekä niitä koskevien kansainvälisten sopimusten täytäntöönpanolle... kulttuuriympäristöjen kestävä käyttö toteutuu turvaamalla niiden alueellinen monimuotoisuus ja ajallinen kerroksisuus. Suomalaisen kulttuuriympäristön kokonaisuus perustuu viranomaisien laatimiin valtakunnallisiin inventointeihin, jotka koskevat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä ja valtakunnallisesti merkittäviä arkeologisia kohteita. Alueidenkäytössä on tarpeen tunnistaa nämä alueet ja ottaa huomioon siten, että niiden arvot turvataan. Itse tavoite on muotoiltu seuraavasti: Alueidenkäytössä huolehditaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta.*

⁴Kyse on seuraavista inventoinneista: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992), Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) ja Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet (Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983). Inventointien osalta on huomioitava, että uusi maisemainventointi on tehty, mutta päivitys on edelleen hyväksymättä. Tämän lisäksi kiinteiden muinaisjäännösten osalta esihistoriallisia suojelualuekokonaisuuksia koskeva inventointi ei kata koko muinaisjäännöskantaa, vaan keskittyy ainoastaan osaan siitä.

⁵Esimerkiksi tapauksessa KHO 17.9.2015 t. 2447, korkein hallinto-oikeus käsitteli Valistustalon purkua koskevan päätöksen laillisuutta. Vaikka oli ilmeistä, että taloa koskeva asemakaava oli vanhentunut, korkein hallinto-oikeus katsoi, että *Rovaniemen keskustan osayleiskaavassa, jonka yhteydessä rakennusten suojelua on tutkittu laajasti, ei Valistustaloa ole osoitettu suojeltavaksi. Näissä oloissa ja kun otetaan huomioon se, mitä edellä on lausuttu purkamislupajärjestelmän tarkoituksesta, eivät kaavoitukselliset seikat ole esteenä purkamisluvan myöntämiselle.*

⁶Esimerkiksi Rovaniemellä Lapin lääninvirastotalo ja Valtakadun asuintalot on suojeltu asetuksella valtion omistamien rakennusten suojelusta. Kokonaisuus on verrattain laaja käsittäen useampia rakennuksia. Lisäksi Museovirasto on esittänyt Suomenlinnan suojelemista RPL:n nojalla.

⁷Alueuudistuksen johdosta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset lakkautetaan ja niiden toiminnot siirtyvät maakuntiin ja valtion lupa- ja valvontavirastoon.

⁸Palveluikkuna on saavutettavissa Internet-osoitteessa www.kyppi.fi. Muinaisjäännösrekisteriä päivitetään jatkuvasti osana viranomaistoimintaa, mutta sen tiedot voivat olla puutteellisia tai vanhentuneita. Kohteita koskevissa maankäyttöhankkeissa tulee aina olla yhteydessä Museovirastoon tai alueen maakuntamuseoon.

KIRJALLISUUTTA

- Carlsson, M., Fogelholm, C., Herler, C., Krook, Å., Lindqvist, A., Merikalla-Teir, H., Syrjänen, J., Tuominen, S. & von Weissenberg, U. 2014. *Sopimusriskit*. Sanoma PRO Oy.
- Hallituksen esitys eduskunnalle. HE 251/2016
- Herler, C. 2006. *Ympäristöoikeushistoria – op-pikirjatäytettä vai tulkinta-apuvälineistöä? Ympäristöjuridiikka* 3/2006. Suomen Ympäristöoikeustieteen Seura ry.
- Kuusiniemi, K., Ekroos, A., Kumpula, A., Viherhervuori, P. 2013. *Ympäristöoikeus*. Sanoma PRO Oy.
- Määttä, J. 2010. Viranomaisen oikaisukehotus kaavan hyväksymispäätöksestä. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja IV*. Itä-Suomen yliopisto.
- Siitari-Vanne, E. 1994. *Rakennetun ympäristön suojelusta*. Lakimiesliiton Kustannus.
- Suvantola, L. & Similä, J. 2011. *Luonnonsuojeluoikeus*. Edita Publishing.
- <http://vapriikki.fi/maakuntamuseo/kulttuuriymparisto/> (14.8.2017)
- http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Elinymparisto/Kulttuuriymparisto (14.8.2017)
- <http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto> (14.8.2017)
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 30.11.2000 ja valtioneuvoston päätös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkistamisesta 13.11.2008 (<http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA2516D1A-DF52-4E0B-A00C-E2DDC51EF440%7D/59386>)

Juha Maaperä on Museoviraston lakimies, vastualueenaan kulttuuriperintöön ja kulttuuriympäristöön liittyvät oikeudelliset asiat.

KULTTUURI JA TALOUS

Timo Tohmo

JOHDANTO

Kulttuurin taloustiede oli vielä 1980-luvulla melko tuntematon tieteenala, vaikka jo 1960-luvun Baumolin & Bowenin ja Peacokin kirjoitukset toimivat erillisen taloustieteellisen tutkimussuunnan perustana. Kulttuurin taloustiede on kehittyvä tieteenala, mutta kuitenkin tutkimus alan sisällä on painottunut pitkälti tutkimuksiin, joissa legitimoidaan taiteen julkisen tukemisen oikeutusta.

Julkisen sektorin voimakas osallistuminen kulttuurisektorin rahoitukseen on synnyttänyt paljon keskustelua, ja argumentteja niin tuen puolesta kuin sitä vastaan on esitetty runsaasti. Kulttuurin julkista tukea vastaan esitetyt perustelut liittyvät tuen aiheuttamiin syrjäytysvaikutuksiin, tuen myöntäjän mahdolliseen tuen saajan taiteellisen vapauden rajoittamiseen tai hankkeiden priorisointiin.

Julkisen tuen on esitetty syrjäyttävän yksityistä rahoitusta. Toisaalta julkisen tuen on esitetty olevan pitkäjänteisempää yksityiseen rahoitukseen verrattuna, minkä lisäksi yksityisen rahoituksen on arvioitu vaihtavan helpommin kohdettaan muoti-ilmiöiden mukaan. On mahdollista, että jos yksityinen rahoitus kohdentuu jollekin alalle ja jos julkisen sektori lisää rahoitusosuuttaan kyseisellä

alalla, yksityinen sektori saattaa siirtää tuensa uusiin kohteisiin.

Kulttuurin julkisen tuen heikkoutena esitetään usein, että julkinen valta voi yrittää puuttua kulttuurin sisältöihin. Toki myös yksityiset tukijat tai tukea myöntävät säätiöt voivat yrittää puuttua taiteelliseen vapauteen. Siten julkinen sektori voi joko lisätä tai vähentää taiteelliseen vapauteen kajoamisen uhkaa. Julkisen sektorin hankkeita priorisoitaessa kulttuurin rahoituksella voitaisiin esimerkiksi rakentaa asuntoja niitä tarvitseville. Siten joillakin toisilla projekteilla (esimerkiksi sairaalan rakentaminen) voi olla korkeampi yhteiskunnallinen arvostus ja prioriteetti kuin vaikkapa kulttuuriympäristöstä huolehtimisella.

Kulttuurin julkisen tuen puolesta esitetyt argumentit perustuvat muun muassa taiteen ja kulttuurin meriittihyödykeominaisuuksiin, rahoituskuilun olemassaoloon, taiteen ja kulttuurin julkishyödykeominaisuuksiin ja ulkoisvaikutuksiin, kulttuurin yhteiskunnallisiin hyötyihin ja kulttuurin aiheuttamiin taloudellisiin vaikutuksiin.

Meriittihyödykeargumenttiin nojaavan perustelun taustalla on oletus siitä, että ihmiset eivät yleensä ottaen näe kaikkia hyötyjä, joita kulttuuriin ”sijoittamisella” saavutetaan ja mitä hyötyjä kohdistuu myös heihin itseensä.

Kulttuurisektoria koskettaa Baumolin taudiksikin nimetty rahoituskuilu, jolla tarkoitetaan tuottojen ja kustannusten välisestä kuilusta johtuvaa julkisen tuen tarvetta. Baumolin tauti koskettaa läheisesti työvoimavaltaisia aloja, joilla ei ole teknologisen kehityksen tuomaa mahdollisuutta tuottavuuden nousuun. Rahoituskuilun seurauksena kulttuuriorganisaatioiden tulo-rahoitus voi riittää juuri ja juuri esimerkiksi esittävien taiteiden kohdalla taiteilijoiden palkkojen maksamiseen, mutta muut kustannukset on pystyttävä kattamaan erilaisten avustusten turvin. Kulttuuriympäristön kohdalla voidaan ajatella rahoituskuilun syntyvän siitä, että vuotuiset määrärahat eivät riitä suojeltavien kohteiden ylläpitoon ja restaurointiin. Kulttuurisektorin tuottavuuskehitys on todettu hitaammaksi kuin monella muulla sektorilla, joten rahoituskuilu tulee olemaan kulttuurisektorille ominainen ilmiö tulevaisuudessakin.

Kulttuurilla on niin sanottujen julkishyödykkeiden ominaisuuksia siinä mielessä, että joidenkin kulttuurihyödykkeiden käyttöä ei ole julkishyödykkeiden tapaan mahdollista säännöstellä ja toisaalta niiden käytön säännöstely ei ole suotavaa. Majakat ovat oppikirjaesimerkki hyödykkeestä, jonka käyttöä ei voida säännöstellä eikä säännöstely ole suotavaakaan. Ihmiset voivat hyötyä tietyn julkishyödykkeen tarjonasta riippumatta siitä osallistuvatko he sen kustannuksiin vai eivät, eli ihmisillä ei ole kannustinta maksaa siitä vapaaehtoisesti. Julkishyödykkeiden tarjonta rahoitetaanakin yleensä verovaroin. Esimerkiksi kulttuuriympäristöstä nauttimista voidaan pitää suotavana mutta joissakin tilanteissa kulutuksen sääntely on tarpeen.

Julkishyödykkeen ominaisuuksiin kuuluu se, että sen vaikutuksia kulttuuriympäristön tavoin siirtyy yhteiskuntaan monilla eri tasoilla tuottaen merkittäviä positiivisia ulkoisvaikutuksia. Ulkoisvaikutukset ovat

yksilön tai yrityksen toimia, joilla on vaikutusta muihin ihmisiin tai yrityksiin, ja joista ei makseta korvausta yksilöille tai yrityksille. Siten hyödykkeen omistaja ei saa kaikkia hyödykkeen aiheuttamia hyötyjä, mutta toisaalta omistaja ei kannata kaikkia omaisuutensa käytön aiheuttamia kustannuksia. Esimerkiksi kulttuuriympäristö tuottaa ihmisille runsaasti hyötyjä (ulkoisvaikutuksia), joista ei tarvitse maksaa korvausta.

Onko kulttuuri luonteeltaan hyödyke, joka antaa välitöntä hyötyä kuluttajalle/käyttäjälle sekä välillistä hyötyä laajemmalle yhteisölle? Jos kulttuuri voidaan laskea tämän tyyppisiin hyödykkeisiin, niin tällöin julkinen tuki kulttuurille vastaa laajemman yhteisön tarpeita hyödyttäen yhteiskuntaa laajemminkin. Kulttuurin hyödyksi yhteiskunnalle on arvioitu muun muassa seuraavat tekijät:

1. Maine ja status (esimerkiksi oopperalaulajat)
2. Kulttuuripalvelut luovat taloudellista toimeliaisuutta
3. Perintöarvo tuleville sukupolville (esimerkiksi perintöarvoa omaavia rakennuksia kunnostetaan). Perintöarvo kuvaa siten ihmisten ja yhteiskunnan arvostusta sille, että tulevilla sukupolvilla on mahdollisuus nauttia esimerkiksi kulttuuriperintökohteista.
4. Koulutuksellinen kontribuutio (esimerkiksi draaman opiskelu)
5. Kansalaisten elämänlaadun parantuminen
6. Sosiaalisen yhteyden lisääntyminen
7. Ympäristön laadun parantuminen
8. Ihmisten itseluottamuksen ja monipuolisten taitojen kehittyminen
9. Yksilöiden elämän rikastuminen ylipäättään
10. Optioarvo (välittömät ja välilliset käyttöarvot, jotka konkretisoituvat tulevaisuudessa)
11. Eksistenssiarvo, joka kuvaa esimerkiksi kulttuuriperintökohteen arvoa puhtaan olemassaolon näkökulmasta

Kaiken kaikkiaan kulttuurilla on vaikutuksia muun muassa identiteettiin, kulttuuripääomaan, inhimilliseen pääomaan, sosiaaliseen pääomaan ja alueen kehittämiskulttuuriin. Näiden lisäksi kulttuuriin voidaan liittää (alue)taloudellisia vaikutuksia. Tarkastelen tässä kirjoituksessa seuraavia kulttuuriin liitettäviä taloudellisia ulottuvuuksia:

1. Kulttuuri kilpailukyvyyn lisääjänä
2. Kulttuurin yhteys muuttoliikkeeseen
3. Kulttuurin ja matkailun yhteys
4. Kulttuuripalvelut luovat taloudellista toimeliaisuutta

Anita Kangas esittää, että kulttuuripolitiikka on Suomessa 1990-luvulla saanut ”uudet vaatteen” ja liittolaisen markkinoista. Kulttuuri liitetäänkin yhä useammin kilpailukyvyn, investointien, kansainvälisen kaupan, informaatioteknologian ja urbaanin kasvun yhteyteen.

Paikallistalouksien rooli on vahvistunut Suomessakin. Esimerkiksi kansainväliset ja kansalliset yhteistyöprosessit ovat vahvistaneet aluetalouksien identiteettiä itsenäisinä ja vastuullisina talousyksiköinä. Samalla alueiden välinen kilpailu on kiristynyt, ja alueille muodostuu yksilöllisiä kehitysuria. Lisäksi paikallistalouksien sisäiset rakenneongelmat ovat pakottaneet ne uusien strategioiden ja toimintatapojen etsimiseen. Tämä on johtanut siihen, että aluestrategioissa kiinnitetään entistä enemmän huomiota alueellisiin vahvuuksiin ja rajallisten voimavarojen suuntaamiseen tietyille painopistealueille ja osaamisaloille.

Yhteistyöprosessien tiivistyminen niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin on siten vaikuttanut aluetalouksien rooliin myös Suomessa voimistamalla niiden identiteettiä ja itsenäisyyttä taloudellisina yksikköinä. Alueet muodostavat yksilöllisiä kehitysuria, koska niiden kehittäminen perustuu entistä

voimakkaammin alueen kyvykkyyksiin ja vahvuuksiin, kilpailukyvyn osatekijöihin ja voimavarojen kohdentamiseen alueen osaa- mis- ja painopistealoille. Kanssakäymisen tiivistyminen on siten johtanut seuraaviin kehityskuluihin:

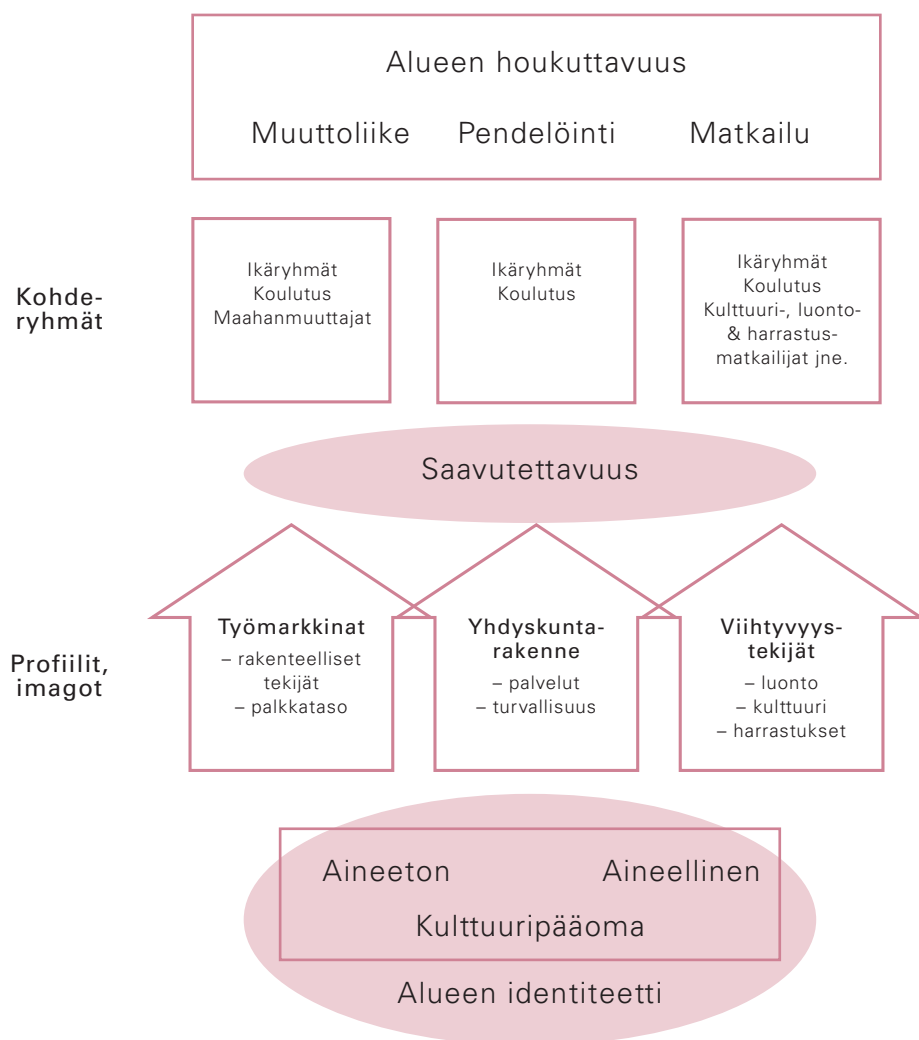
1. Siirtymä yhtenäisvaltiosta alueelliseen sirpaloitumiseen
2. Aluetalouksien identiteetti itsenäisinä ja vastuullisina talousyksiköinä on kasvanut
3. Alueiden välinen kilpailu on kiristynyt
4. Alueiden väliset yksilölliset kehitysurat ovat vahvistuneet
5. Paikallistalouksien sisäiset ongelmat ”pakottavat” alueet uusien strategioiden ja toimintatapojen etsimiseen

Yhteenvetona voidaan todeta, että kehityskulku on johtanut siihen, että aluestrategioissa kiinnitetään entistä enemmän huomiota alueellisiin vahvuuksiin ja rajallisiin voimavaroihin. Lisäksi kulttuuri on nostettu yhä voimakkaammin alueellisen kilpailukyvyn osatekijäksi.

KULTTUURI ALUEELLISEN KILPAILUKYVYN JA VETOVOIMAISUUDEN LISÄÄJÄNÄ

Alueen kilpailukyvyksi määritellään alueen kyky ja potentiaali synnyttää, houkuttaa ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen hyvinvointia. Siten alueen toimijat (asukkaat ja yritykset) vaikuttavat alueelliseen kilpailukykyyn. Todellisuudessa alueiden kilpailukyky määrittyy alueiden resurssien ja ominaisuuksien perusteella siten, että alue on sitä kilpailukykyisempi, mitä paremmin alue pärjää näiden ominaisuuksien osalta suhteessa muihin alueisiin.

Alueen kilpailukyvystä ja vetovoimaisuudesta kertovat muun muassa alueen kyky

Kuvio 1. Kulttuurin kytkeytyminen alueen kilpailukykyyn ja vetovoimaisuuteen (Storhammar ja Tohmo 2010)

houkutella työvoimaa, yrityksiä ja matkailijoita. Alueellisten kilpailukykytekijöiden yhteydessä kulttuurilla tarkoitetaan muun muassa kulttuuria alueellisen identiteetin kuvaajana, kulttuuripääomana, kulttuurihyödykkeenä ja kulttuurin tuotantona sekä kulttuuriklusterina. Omalta osaltaan näihin tekijöihin vaikuttaa myös kulttuuriympäristö. Vaikutuksen voidaan olettaa vaihtelevan alueellisesti.

Kulttuuristen tekijöiden on arveltu voimistuneen viime vuosina alueellisten vetovoimatekijöiden joukossa, joihin alueet perustavat kyvykkyytensä kilpailla muun muassa yrityksistä, työvoimasta ja matkailijoista. Kulttuurin kiinnostavuutta kehittämisen osatekijänä on lisännyt huomio siitä, että kulttuurialan on todettu olevan yksi nopeimmin kasvavista ja parhaiten työllistävistä aloista. Kulttuurin

merkityksen ottaminen huomioon osana alueiden kilpailutekijöitä on myös johtanut kulttuurin liittämiseen entistä tiiviimmin alueellisen kehittämisen järjestelmiin ja turismiin.

Alueiden vetovoimaisuutta on tutkittu jo pitkään. Näissä tutkimuksissa alueiden vetovoimaisuuden osatekijöinä on tarkasteltu muun muassa alueiden elämisen laatuun liittyviä tekijöitä kuten kulttuuripalveluja ja alueen ilmapiiiriä. Richard Floridan niin sanottua luovaa luokkaa koskevat tutkimukset antoivat uuden sysäyksen Suomessakin tutkimukselle alueiden vetovoimaisuuden ja elämänlaatuun liittyvien tekijöiden vaikutuksista työvoiman ja yritysten sijoittumiseen sekä kulttuurin yhteydestä taloudelliseen kehitykseen. Florida erittelee luovaan luokkaan liitettävät vetovointekijät seuraavasti:

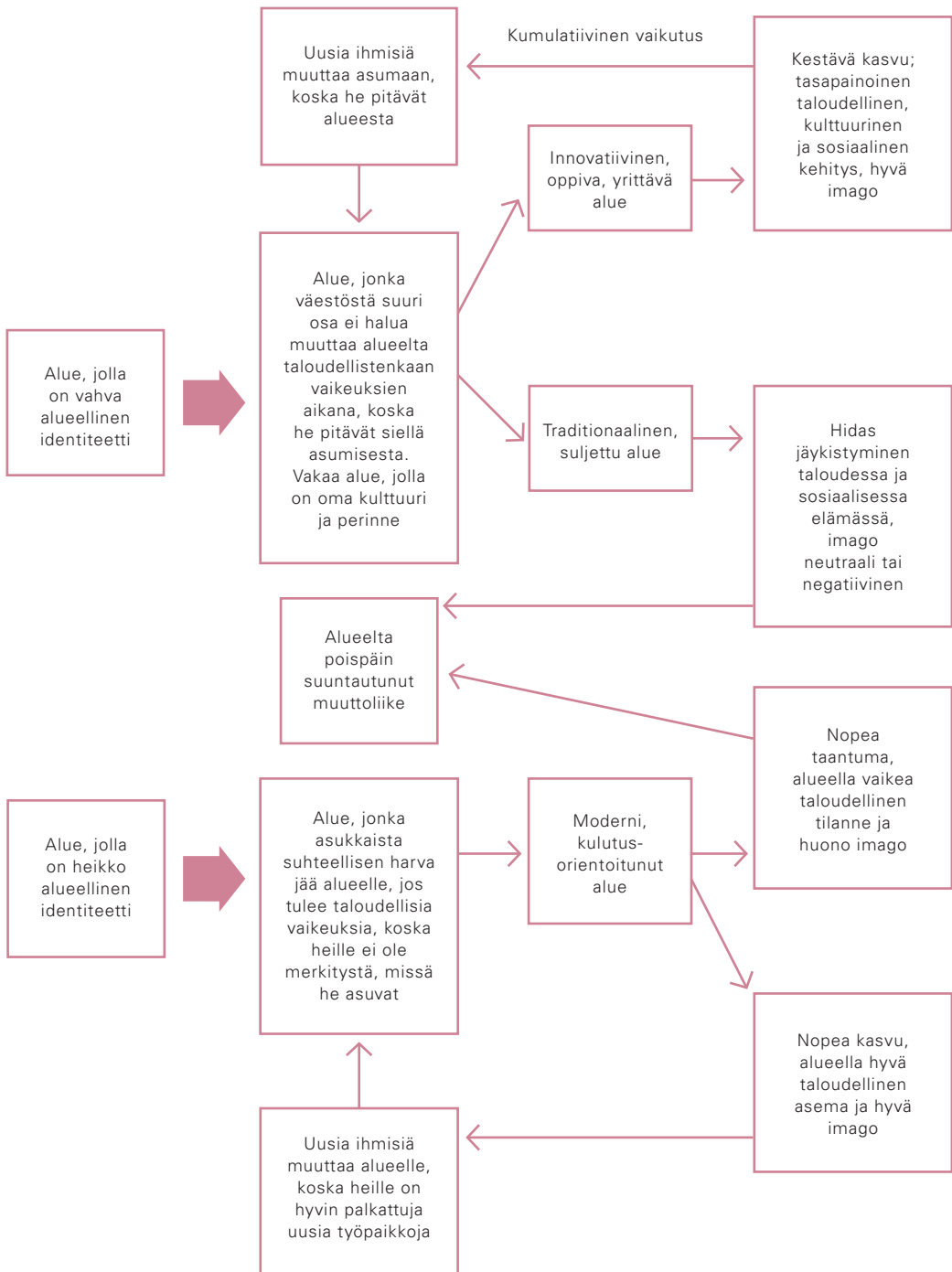
1. Monipuoliset työmarkkinat
2. Elämäntyylikelijät
3. Sosiaalinen vuorovaikutteisuus
4. Kulttuurinen monimuotoisuus
5. Alueen autenttisuus, identiteetti ja elinympäristön laatu

Suomi on moniin muihin maihin verrattuna kulttuurisesti homogeenisempi yhteiskunta, joten kyseiset tekijät voivat painottua eri tavoin. Raunio ja Linnainmaan ovat tarkastelleet osaajien muuttopreferenssejä ja havaitsivat niiden liittyvän 1) Taloudellisiin (työ- ja uramahdollisuudet, asumiskustannukset ym.), 2) Sosiaalisiin (turvallisuus, sosiaaliset suhteet ym.), 3) Toiminnallisiin (palvelut ja seudun saavutettavuus) ja 4) Fyysisiin (asuinalueen viihtyisyys, luonnonläheisyys jne.) tekijöihin.

Yhteenvetona voidaan todeta, että kulttuuri on yhä merkittävämpi alueellisen kilpailukyvyn osatekijä lisäten muun muassa alueen houkuttavuutta asuinpaikkana ja yritysten sijaintipaikkana. Sen lisäksi kulttuurilla on positiivisia vaikutuksia identiteettiin, kulttuuripääomaan, alueen kehittämiseen ja niin

edelleen. Siten kulttuurin voidaan olettaa vaikuttavan alueen inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan, mikä edelleen lisää talouden kasvua. Kaiken kaikkiaan kulttuuri näyttää kietoutuvan alueisiin moniulotteisesti, niin välittömästi kuin välillisestikin. Alueen vetovointekijöitä voidaan kuvata kuviolla 1.

Alueellisen identiteetin vaikutukset väestön muuttokäyttäytymiseen on mielenkiintoinen näkökulma alueellisen kehittämisen näkökulmasta. Kuvion 2 lähtökohdaksi on ajatus siitä, että alueen identiteetti on yhteydessä ihmisten (ja myös yritysten) alueeseen sitoutumiseen sekä muuttoliikkeen (tulo- ja lähtömuuttoon). Alueen identiteetin vahvuuden ajatellaan johtavan erilaiseen muuttokäyttäytymiseen taloudellisesta tilanteesta riippuen. Vahvan identiteetin omaava alue voi parhaimmillaan olla innovatiivinen, oppiva alue, jolla on hyvä imago ja kestävä kasvu. Kehitys ruokkii itse itseään kun uusia ihmisiä muuttaa alueelle asumaan koska he arvostavat aluetta eikä väestöstä iso osa halua muuttaa taloudellisesti huonojenkaan aikojen aikana alueelta. Alue on vakaa, ja sillä on oma kulttuuri ja perinteet. Toisaalta tällaisen alueen ollessa suljettu, traditionaalinen alue, jonka imago on neutraali tai negatiivinen, se voi kohdata taloudellisesti huonojen aikojen vallitessa voimakastakin muuttoliikettä alueelta pois. Heikon alueellisen identiteetin omaavat alueet voivat taloudellisesti vaikeita aikoja kohdatessaan joutua joko lähtö tai tulomuuton kohteeksi. Monelle heikon alueellisen identiteetin omaavan alueen asukkaalle on sinänsä yhdentekevää, missä hän asuu. Tällaiset modernit alueet ovat usein kulutusorientoituneita alueita. Vaikea taloudellinen tilanne ja huono imago johtavat alueelta pois päin suuntautuvan muuttoliikkeen kasvun. Sen sijaan nopean kasvun aikana hyvän taloustilanteen vallitessa uusia ihmisiä muuttaa alueelle uusien hyvin palkattujen työpaikkojen perässä.

Kuvio 2. Alueellisen identiteetin, talouden ja liikkumisen tarpeiden välinen yhteys (Raagmaa 2002; Sutinen 2007)

KULTTUURI JA TALOUDELLISET VAIKUTUKSET

Kulttuurin tuottamasta taloudellisesta hyödyistä on tullut yksi tärkeimmistä kulttuurin julkisen tuen perusteluista. Taloudellisten vaikutustutkimusten tavoitteena on analysoida sitä, miten paljon jonkin alueen talouden toimeliaisuus supistuisi esimerkiksi ilman tiettyä kulttuuriperintökohdetta (tai tapahtumaa). Toisin sanoen tarkastellaan sitä vaikutusta (tulonlisä) mikä on riippuvainen kulttuuriperintökohteesta (ihmisen rakentama kulttuuriperintö, luonnon jättämä perintö, festivaalit, taide ja käsityöt). Kulttuurin taloudellista hyötyä alueelle laskettaessa tarkastellaan yleensä alueen ulkopuolelta tulevia matkailijoita. Jos matkailijan ensisijainen matkan syy on kulttuuriperintökohde, matkaan (ja kulttuuriperintökohteeseen) liittyviä taloudellisia vaikutuksia mitattaessa arvioidaan esimerkiksi kulutukseen, työllisyyteen, tuloihin ja julkisiin tuloihin liittyviä muutoksia.

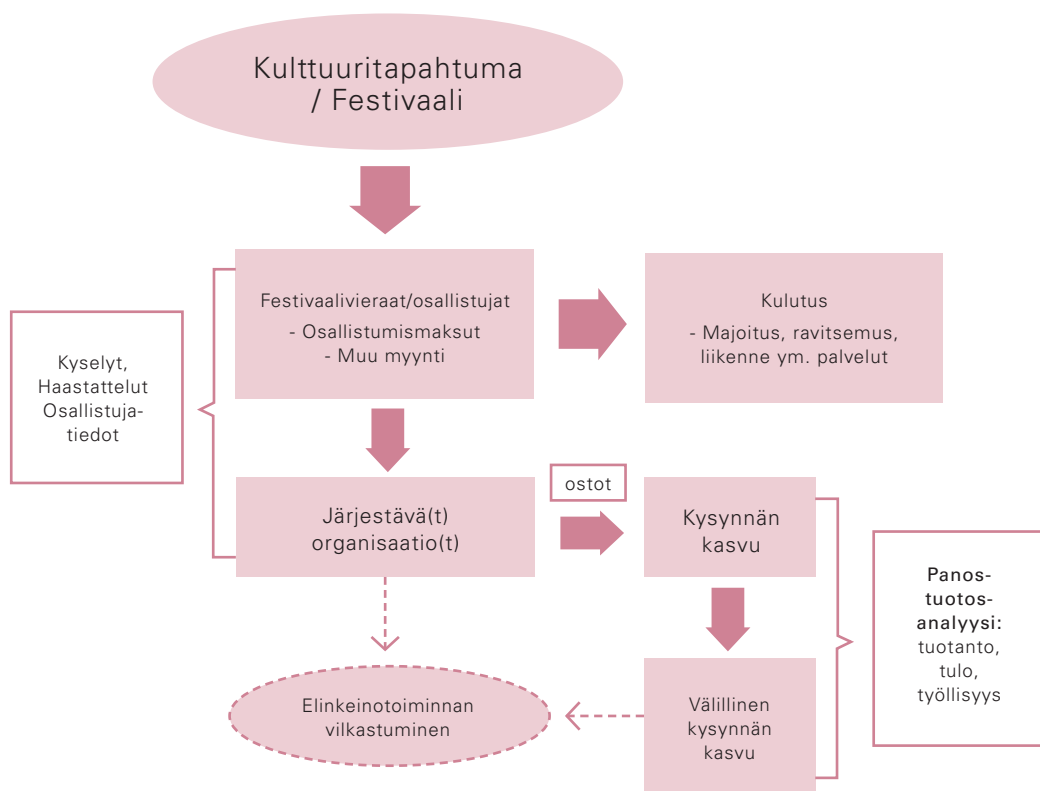
Taloudellisten vaikutusanalyysien toteuttamiseen liittyy useita potentiaalisia virhemahdollisuuksia. Kenen kulutus on seurausta tapahtumasta ja kenen kulutus on tapahtumasta riippumatonta? Kyseisten vaikutusanalyysien tekijöiden ja hyödyntäjien kannattaa kiinnittää huomiota siihen, mitä rahavirtoja laskelmiin liitetään ja mikä on tutkimuksen vaikutusalue. Jonkin tapahtuman taloudellisia vaikutuksia laskettaessa paikallisten asukkaiden kulutus ei tuo vientitulon tyypistä rahaa alueelle, ellei sitten paikallisessa tapahtumassa käynnillä korvata jotain alueen ulkopuolelle suuntautuvaa matkaa. Vaikutusten yleistäminen voi olla haastavaa, sillä tapahtumien kävijämäärän arviointiin liittyy ongelmia. Tapahtumiin myydyt pääsyliput antavat viitteitä kävijämääristä, mutta tapahtumissa on myös ilmaistapahtumia ja

osa kävijöistä käy useissa maksullisissa tilaisuuksissa erityisesti monipäiväisissä tapahtumissa. Väärillä määrittelyillä voidaan saada aikaan suuriakin virheitä kerättävään aineistoon ja analyysihin. Oman lukunsa tutkimusten luotettavuudessa muodostavat menetelmien ja analyysissä mahdollisesti käytettävien kertoimien valinta.

Festivaalien taloudellisissa vaikutusanalyysissä kannattaa ottaa huomioon myös tarkasteltaviin festivaaleihin liittyviä tilastoja ja festivaalia järjestävän organisaation tunnuslukuja. Järjestävältä organisaatiolta voidaan tutkimuksen yhteydessä selvittää tapahtumaan liittyviä tuottoja ja kuluja, myytyjen pääsylippujen määriä, yleisömääriä, suoria työllisyysvaikutuksia, tapahtumaan liittyvää historiaa sekä tietoa esityksistä ja esiintyjistä. Eri osa-alueiden ottaminen huomioon tarkasteluissa vaikuttaa myös kulttuurin taloudellisten vaikutusanalyysien luotettavuuteen.

Festivaaleihin ja kulttuuritapahtumiin liittyvissä vaikutustutkimuksissa lasketaan tyypillisesti kyseiseen tapahtumaan liittyvät suorat, epäsuorat ja johdetut vaikutukset ja tuloksena saadaan yleensä korkeita kerroinvaikutuksia. Maailmalla kulttuurin taloudelliset vaikutusanalyysit ovat kohdistuneet muun muassa oopperaan, teattereihin, orkestereihin ja museoihin. Lisäksi kulttuuriperintöön liittyviä vaikutusanalyysieja on tehty runsaasti. Suomessa kulttuuritapahtumien taloudellisia vaikutuksia on tutkittu runsaasti ja tutkimuskohteena ovat olleet esimerkiksi Kaustisten kansanmusiikkijuhlat ja Kuhmon Kamarimusiikkijuhlat.

Festivaalien ja tapahtumien taloudellisia vaikutuksia selvitettäessä kerätään erilaisia aineistoja, joiden analysointiin käytetään erilaisia menetelmiä. Prosessia voidaan kuvata kuviolla 3.

Kuvio 3. Festivaalien taloudellinen vaikuttavuus (Tohmo ja Storhammar 2016)

LOPUKSI

Tässä artikkelissa on tarkasteltu kulttuurin rahoitusta ja taloudellisista ulottuvuuksista erityisesti kulttuuria kilpailukyyn osatekijänä, kulttuurin yhteyttä muuttoliikkeeseen, kulttuurin ja matkailun yhteyttä ja kulttuurin taloudellisia vaikutuksia.

1960-luvulla luotiin perusta kulttuurin ja talouden yhteyden tutkimusperinteelle. Taidesektorin rahoitusvaikeuksien analysointi johti argumentointiin julkisen tuen tarpeesta kulttuurille. Niin sanotun Baumolin taudin ja rahoituskuilun syntyyn vaikuttaa se, että yleisen tulotason nousu lisää palkkavaatimuksia myös alhaisemman tuottavuuden aloilla.

Kulttuurisektorilla tuottavuuden nousu on tyypillisesti hitaampaa kuin monilla muilla sektoreilla, joten rahoituskuilu tulee pysymään kulttuurin ongelmana tulevaisuudessa. Ongelmat kulttuurin rahoituksessa ovat johtaneet siihen, että kulttuurin rahoitus Suomessakin perustuu pitkälti julkiseen rahoitukseen. Julkisen sektorin rahoituksen puolesta ja sitä vastaan on esitetty runsaasti perusteluja. Eräs kulttuurin julkisen tukemisen puolesta esitetty argumentti on kulttuurin tuottama taloudellinen toimeliaisuus ja erityisesti kulttuuriin liitettävät merkittävät (alue)taloudelliset vaikutukset.

Kulttuuri liitetään yhä tiiviimmin alueelliseen kehittämiseen ja turismiin. Kulttuuri

nähdään muun muassa yhä merkittävämpanä alueellisen kilpailukyvyyn osatekijä, sillä kulttuurin ajatellaan lisäävän alueen vetovoimaisuutta ja houkuttavuutta yritysten sijaintipaikkana aivan kuten ihmisten asuinpaikkanaanakin. Lisäksi kulttuuritapah- tumien oletetaan tuottavan vientitulon tyyppisiä hyötyjä järjestävälle alueelle. Si- ten kulttuuri kietoutuu hyvin monisäikei- sesti alueisiin niin välittömästi kuin välil- lisestikin.

Kulttuuri nivoutuu ja se halutaan yhä voi- makkaammin nivoa muun muassa alueelli- seen kehittämiseen ja turismiin. Toisaalta kulttuurin ja talouden yhteen nivoutumi- nen voi kulttuuritoimijoiden näkökulmas- ta herättää epäilyjä esimerkiksi taiteellisen vapauden näkökulmasta. Lisäksi taloudelli- nen näkökulma voi osoittautua liian hallit- sevaksi, mikä jättää kulttuurin muut tärkeät ulottuvuudet huomiotta.

Tämä artikkeli perustuu Vaikuttava kult- tuuriympäristö – Ideoita maankäyttöön ja rakentamiseen -seminaarissa 21.3.2017 pidettyyn esitelmään. Artikkelin on osa Suo- men Akatemian rahoittamaa BEMINE -hanketta ”Beyond MALPE-coordination: integrative envisioning” (number 303552).

MÄÄRITELMIÄ

Julkishyödyke

Julkishyödykkeiden käyttöä ei ole mahdol- lista säännöstellä ja toiseksi niiden käytön säännöstely ei ole suotavaa. Esimerkiksi in- formaatio ja majakat.

Ulkoisvaikutukset

Ulkoisvaikutus tarkoittaa niitä yksilön tai yrityksen toimia, joilla on vaikutusta mui- hin yrityksiin ja yksilöihin ja joista yksilöille ei makseta korvausta tai joista yksilöt eivät maksa korvausta

Baumolin tauti

Joillakin toimialoilla tuottavuuden kasvua ei tapahdu juuri ollenkaan. Nämä tuot- tavuudeltaan heikommin kehittyvät alat kilpailevat työntekijöistä muiden alojen kanssa ja palkkoja nostetaan tietyissä ti- lanteissa liian nopeasti. Kyseinen ilmiö ni- mettiin toisen sen löytäjän William Bau- molin mukaan Baumolin taudiksi. Ilmiön yhteydessä käytetään joskus myös termiä rahoituskuilu.

Kulttuuri

Sivistys, ”hengen viljely”, jotain, joka yh- distää ihmisiä, suppea määrittely: taiteen tarjonta, kulttuuriperinteen vaaliminen

Alueiden kilpailukyky

Alueiden kyky ja potentiaali tuottaa, hou- kutella ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen taloudellista hyvinvointia

Alueellinen identiteetti

Sosiaalisen, alueellisen ja historiallisen prosessin kautta rakentunut edelleen ke- hittyvä tila

Kulttuuripääoma

Kulttuurisesti syntyneet arvot, joihin kuu- luu tieto, taidot, symbolit ja sosiaalinen status

Kulttuuriympäristö

Arkeologinen perintö, rakennettu ympä- ristö sekä perinnemaisema. Siihen sisältyy niin jokapäiväinen elinympäristö kuin ih- misen muokkaama ympäristö

Kulttuuriperintö

Menneisyydestä perityt voimavarat, jot- ka kuvastavat ihmisten arvoja, perinteitä, uskomuksia ja tietoja. (ihmisen rakentama kulttuuriperintö, luonnon jättämä perintö, festivaalit, taide ja käsityöt)

KIRJALLISUUTTA

- Baumol, W. J. & Bowen, W. G. 1966. Performing arts: The economic dilemma. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Cantell, T. 1993. Musiikkijuhlien yleisöt: Kaustinen, Kuhmo, Viitasaari. *Tilastotietoa taiteesta nro 7*. Helsinki. Taiteen keskustoimikunta.
- Cantell, T. 1996. Kaupunkifestivaalien yleisöt. Kuopio Tanssii ja Soi. Tampereen Teatterikesä. Turun musiikkijuhlat. Ruisrock. *Tilastotietoa taiteesta nro 14*. Helsinki. Taiteen keskustoimikunta.
- Cantell, T. 1998. Yleisfestivaalien yleisöt. Helsingin juhlat. Joensuun Laulujuhlat. *Tilastotietoa taiteesta nro 19*. Helsinki. Taiteen keskustoimikunta.
- Crompton, J. & McKay, S. L. 1994. Measuring the economic impact of festivals and events: some myths, misapplications and ethical dilemmas. *Festival Management and Event Tourism*, vol. 2. Cognizant Communication Corporation.
- Crompton, J. 1995. Economic impact analysis of sports facilities and events: Eleven sources of misapplication. *Journal of Sports Management* 9.
- Crompton, J. 1999. The economic impact of sports tournaments and events. *Parks and Recreation* 34.
- Crompton, J., Lee, S. & Shuster, T. J. 2001. A guide for undertaking economic impact studies: the Springfest example. *Journal of Travel Research* 40.
- Florida, R. 2002. Bohemia and economic geography. *Journal of economic geography* 2.
- Haaga Instituutti -säätiö, Haaga-Perho. 2007. *Kaustisen kansanmusiikkifestivaalien taloudelliset vaikutukset vuonna 2007*. Helsinki: Haaga-yhtymä.
- Heilbrun, J. & Gray, C. M. 1993. *The economics of art and culture. An American Perspective*. University Press, Cambridge.
- Hillman, C., H. & McCaughey, C. 1989. The arm's length principle and the arts: An international perspective – past, present and future. Teoksessa Cummings, M. C. & Schuster, M. D. J. (Toim.) *Who's to pay for the arts? The international search for models of arts support*. American council for the arts. New York.
- Huovari, J., Kangasharju, A., & Alanen, A. 2001. Alueiden kilpailukyky. *Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja n:o 176*. Helsinki.
- Ilmonen, K., Kaipainen, J. & Tohmo, T. 1995. Kunta ja musiikkijuhlat. *Kunnallisanalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut*, nro 6.
- Jackson, J., Houghton, M., Russell, R. & Triandos, P. 2005. Innovations in measuring economic impacts of regional festivals: a do-it-yourself kit. *Journal of Travel Research* 43.
- Kainulainen, K. 2004. *Elämyksistä elinkeinoja: kulttuuritapahtumien paikallistaloudelliset merkitykset maaseutukunnille ja kaupungeille*. Helsingin yliopisto: Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kainulainen, K. 2005. *Kunta ja kulttuurin talous – tulkintoja kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisista merkityksistä*. Tampereen yliopisto. Yhdyskuntatieteiden laitos. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 475. Väitöskirja.
- Kaipainen, J. 1999. *Kulttuurilaitosten taloudelliset vaikutukset*. Suomen kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojektin toinen yhteenvetoraportti. Suomen kuntaliitto: Helsinki.
- Kangas, A. 1999. Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. Teoksessa Kangas, A. & Virkki, J. (Toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*.
- Karjalainen, T. 1991. *Kuhmo chamber music festival. The structure of the festival's economy and the economic impact of festival*. Työpapereita nr 3. Taiteen keskustoimikunta, tutkimus- ja julkaisuyksikkö.

- Khakee, A. 1994. Kulturen i ett ekonomiskt perspektiv. *Kultur i Norden* 1994:3.
- Khakee, A. 1999. Kollaboratiivisen valtion haasteet. Teoksessa Kangas, A. & Virkki, J. (Toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*.
- Pasanen, K. & Taskinen, H. 2008a. *Selvitys Kihaus folkin asiakasprofiileista ja alueellisesta vaikuttavuudesta*. East side story – puhtia itäsuomalaiseen tapahtumamatkailuun hankkeen tutkimusraportti. Joensuun yliopisto, matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos, Savonlinna.
- Pasanen, K. & Taskinen, H. 2008b. *Selvitys Mikkelin musiikkijublien asiakasprofiileista ja alueellisesta vaikuttavuudesta*. East side story – puhtia itäsuomalaiseen tapahtumamatkailuun hankkeen tutkimusraportti. Joensuun yliopisto, matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos, Savonlinna.
- Peacock, A. T. 1969. Welfare economics and public subsidies to the arts. Teoksessa Blaug, M. (Toim.) *The economics of the arts*. Martin Robertson and Company, London.
- Raagmaa, G. 2002. Regional Identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies* 10.
- Robbins, L. 1963. *Politics and economics. Papers on political economy*. Macmillan, London.
- Snowball, J. D. 2004. Interpreting economic impact study results: Spending patterns, visitor numbers and festival aims. *South African Journal of Economics* 72.
- Snowball, J. D. 2008. *Measuring the value of culture*. Methods and examples in cultural economics. Springer-Verlag Berlin.
- Snowball, J. D. & Willis, K. G. 2006. Estimating the marginal utility of different sections of an arts festival: the case of visitors to South African National Arts Festival. *Leisure Studies* 25.
- Sutinen, K. 2007. *Paikallisia kehittämiskulttuureja etsimässä. Käsitteellinen tutkimus alueellisen kehittämisen kulttuurisista rakenteista*. Tampereen yliopisto, Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö, Sente-julkaisuja 24/2007. Tampere.
- Storhammar, E. & Tohmo, T. 2010. The nexus between culture and economics – culture as a contributory factor in the competitiveness of regions. Teoksessa Mälkki, M. & Schmidt-Thome, K. (Toim.) *Integrating aims – built heritage in social and economic development. Centre for urban and regional studies publications, B 98*. Aalto University, School of Science and Technology.
- Taalas, M. 1993. Leipää vai sirkushuveja: Taloustieteessä esitettyjä perusteluja kulttuurin julkiselle tuelle. *Jyväskylän yliopisto, working paper*, No. 135.
- Throsby, D. 2001. *Economics and Culture*. Cambridge University Press.
- Tohmo, T. 2002. *Kulttuuri ja aluetalous: vaikutukset ja käyttäjien kokemaa hyötyä*. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteiden tiedekunta. Lisensiaatintyö.
- Tohmo, T. & Storhammar, E. 2016. Festivaalit, alue ja taloudelliset vaikutusanalysit. Teoksessa Silvanto, S. (Toim.) *Festivaalien Suomi*. Cuporen julkaisuja 29. *Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö, Cupore*, Helsinki.
- Tyrrell, T. J. & Johnston, R. J. 2006. The economic impacts of tourism: A special issue. *Journal of Travel Research* 45.
- Unesco, 2009. Festival statistics. Key concepts and current practices. Framework for cultural statistics handbook NO. 3. UNESCO Institute for Statistics.
- KTT **Timo Tohmo** toimii yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulussa. Hänen tutkimuksensa keskittyy aluetaloustieteen, kulttuurin taloustieteen ja yritysyrityksen kysymyksiin. Tutkimusaiheet käsittelevät muun muassa aluerakenteita, kulttuuria, innovaatioita, ja kasvua.

HISTORIAN LÄSNÄOLO, MENNEISYYDEN MUISTOT JA KAUPUNGIN IDENTITEETTI

Liisa Seppänen

JOHDANTO

Historia on läsnä kaikkialla ympärillämme. Elinympäristömme – asuimme pa siten maalla tai kaupungissa – on syntynyt ja muovautunut erilaisten historiallisten vaiheiden kautta. Eri-ikäiset rakennukset ja muut ympäristössämme olevat elementit, kuten sillat, kadut, tiet ja torit, ilmentävät historiallisia kerrostumia ja yhdistävät niitä toisiinsa. Menneisyyden merkit ovat luettavissa myös laajemmasta maisemasta, topografiasta ja asemakaavasta. Ympäristömme historiallisten kerrosten lukutaito edellyttää havainnointia, tietoa ja ymmärrystä erilaisista tapahtumista ja nykyiseen tilanteeseen johtaneesta kehityskulusta. Monet historian vaiheet ja tapahtumat ovat kuitenkin luettavissa ainoastaan erilaisista kuvallisista ja sanallisista dokumenteista, eikä niistä ole jäänyt jäljelle näkyviä rakenteita tai jäännöksiä. Joitakin tapahtumia ja ympäristöstään kadonneita elementtejä on myöhemmin haluttu muistaa erilaisilla muistomerkeillä, joita pystyttäneillä tahoilla on ollut omat motiivinsa näiden asioiden esille nostamisessa.

Tässä artikkelissa tarkastelen erilaisten esimerkkien avulla, miten historia on läsnä tämän päivän kaupunkikuvassa ja mitkä asiat

nostetaan muistamisen arvoisiksi ja miksi. Menneisyys, sen näkyvyys ja läsnäolo vaikuttavat merkittävällä tavalla kaupunkien kuten muidenkin paikkojen identiteettiin, niiden kokemiseen ja alueella elämiseen ja vierailuun. Arkeologina ja historioitsijana olen kiinnittänyt usein huomiota siihen, että kaupunkisuunnittelussa ja -kehityksessä menneisyys ja historia koetaan usein taloudelliseksi rasitteeksi ja kehityksen jarruksi. Tästä syystä nostan esille artikkelissani myös kysymyksen, onko menneisyys kaupunkikehityksen este vai voisiko se olla myös sen mahdollistaja.

HISTORIAN VALIKOITU SÄILYMINEN JA NÄKYVYYS

Jokainen Roomassa vieraillut on nähnyt ympärillään antiikin ajan raunioita, jotka ikuistuvat tuhansien turistien kameroihin, erilaisiin opaskirjoihin ja postikortteihin sekä moniin matkamuistoihin. Nämä rauniot ovat muutakin kuin nähtävyyksiä ja turistimagneetteja. Ne ovat jokapäiväinen osa roomalaisten elinympäristöä sekä kaupungin identiteettiä voimakkaasti leimaava tekijä.

Roomassakaan antiikin rauniot eivät ole kuitenkaan itsestäänselvyys, vaan ne ovat

Rooman keskustassa olevat antiikin ajan rakenteet antavat rajatusta kuvakulmasta vaikutelman arkeologisesta puistosta. Historialliset jäännökset kuuluvat kuitenkin kiinteästi moderniin kaupunkinäköymään.

Kuva: Liisa Seppänen

pystyssä tietoisien valinnan ja päätöksiin pohjautuvan pitkäkestoisen säilyttämisen tuloksena. Vaikka Roomaa leimaa vahva historiallinen identiteetti, kaupunki on myös moderni metropoli, jota kehitetään sekä menneisyyttä kunnioittaen että tulevaisuuden kasvuun ja parempaan ympäristöön tähdäten. Kahdentuhannen vuoden takaa olevat rauniot olisi ollut mahdollista hävittää moneen kertaan kaupunkikuvasta, mutta ne on koettu niin merkittäviksi, että

niiden esille ottamiseen, säilyttämiseen ja ylläpitoon on haluttu panostaa. Osa raunioista on paljastunut erilaisten rakennusprojektien aikana arkeologisissa kaivauksissa, jolloin on tehty valintaa siitä, minkä aikakausien jäännökset puretaan ja mitä toisaalta halutaan saada esille ja säilyttää. Monien antiikin raunioiden päältä on tällöin poistettu nuorempia jäännöksiä vanhempien aikojen raunioiden paljastamisen tieltä. Rooman, ikuisen kaupungin,

brändi perustuu pitkälti antiikin ajan rakennetun kulttuuriperinnön läsnäoloon ja näkyvyyteen kaupungissa.

Vaikka näin massiivisia raunioita ja historiallisia jäännöksiä ei suomalaisissa arkeologisissa kaupunkikaivauksissa tule vastaan, joudumme toisinaan vastaavalla tavalla pohtimaan, mitä menneisyyden jälkiä haluamme saada esille ja mitä puolestaan joudumme poistamaan. Tätä keskustelua ja valintaa ei tavallisesti tarvitse tehdä rakennusprojekteihin ja maankäyttöön liittyvissä arkeologisissa kaivauksissa, joissa tavoitteena on raivata uudisrakennuksen tieltä kaikki ne rakenteet ja kerrokset, jotka rakentamiseen tarvittava tila edellyttää poistettavaksi.

Suomesta löytyy kuitenkin esimerkkejä, joissa osa historiaa on säästetty näkyville raunioiden ja jäännösten muodossa. Otan esille kaksi esimerkkiä Turusta, jonka brändäyksessä on hyödynnetty kaupungin pitkää historiaa. 1990-luvun alkupuolella Matti Koirurinta Säätiö halusi perustaa Aurajoen rannalla olevaan Rettigin palatsiin kokoelmiaan esittelevän nykytaiteen museon. Museon varaston rakentamiseen liittyvien kaivutöiden yhteydessä alueelta löydettiin siinä määrin keskiaikaisten rakennusten jäännöksiä, että alueelle päätettiin perustaa myös arkeologishistoriallinen museo (Aboa Vetus), jossa löydettyjä rakenteita esitellään autenttisilla löytöpaikoillaan. Rakennusjäännösten esittely ja museon kulkureitin ja näyttelytoiminnan yhteensovittaminen edellyttivät kuitenkin keskusteluja ja päätöksiä siitä, mitä jäännöksiä jätetään paikoilleen ja mitä puolestaan poistetaan vanhempien rakenteiden esille saamiseksi tai alueen kaikkein varhaisimman historian selvittämiseksi. Johtoajatuksiksi valittiin, että kaikki esiin tulleet rakenteet jätetään mahdollisuuksien mukaan paikoilleen, jolloin joissakin paikoissa alueen vanhin historia jää selvittämättä.

Päätöksenteon taustalla oli tässäkin tapauksessa kysymys valinnoista, erilaisten aika-

kerrostumien säästämisestä tai niiden poistamisesta. Museon rakentamisen ja arkeologisten tutkimusten ja kaivutöiden yhteydessä 1990-luvun puolivälissä tehdyt pohdinnat ja päätökset sekä sen jälkeiset keskustelut ovat tuoneet esille erilaisia näkökulmia arkeologisen kulttuuriperinnön esittämiseen, tutkimiseen ja suojeluun. Se mikä palvelee parhaiten tutkimusta, voi olla usein ristiriidassa rakenteiden ja rakennusten suojelun kannalta. Toisaalta myös konservointiin liittyvät näkökulmat vaikuttavat sekä suojelua että tutkimuksia koskeviin päätöksiin ja niiden toteuttamiseen.

Myös monessa muussa kaupungissa erilaisten ja eriaikaisten raunioiden yhteyteen on rakennettu museota, jotta niitä ja niihin kytkeytyvää historiaa voitaisiin esitellä yleisölle. Näin alueelta löydetty jäännökset pysyvät paikoillaan, mutta ne irrotetaan aktiivisesta kaupunkikuvasta ja ihmisten jokapäiväisestä elämästä ja niistä tehdään menneisyyden museoituja reliikkejä ja näyttelyiden kulisseyksiä. Ratkaisujen takana ovat usein joko rakenteiden säilyttämistä ja konservointia koskevat näkökulmat, musealliset tavoitteet tai kaupunkisuunnittelua ja kaupunkikuvaa koskevat linjaukset.

Eriaikaiset rakennushistorialliset kerrostumat on myös mahdollista jättää osaksi uudisrakennusta. Kymmenen vuotta ennen Rettigin palatsin museohanketta Turussa tehtiin laajaan uudisrakennushankkeeseen liittyen Aurajoen toisella puolella, niin kutsutulla Julinin tontilla, arkeologisia kaivauksia, joissa paljastui useita rakennusten jäännöksiä, kirkon rauniot ja satoja vainajia käsittänyt hautausmaa. Osa rakennusten jäännöksistä jätettiin paikoilleen vuonna 1987 valmistuneen uudisrakennuksen sisälle. Uudisrakennuksen yhteyteen, aiemmin paikalla sijainneen kirkon kuoriosan raunioihin, rakennettiin Pyhän Hengen kappeli, jonne alueelta löytyneet vainajat haudattiin uudelleen siten, että niiden tutkiminen on vielä mahdollista. Kappelin suunnitteli, rakennutti ja rahoitti arkkitehti

Maan alta paljastuneet rakennusten jäännökset ovat keskeinen ja pysyvä osa Aboa Vetus -museon näyttelytilaa ja näyttelyä. Kuva: Liisa Seppänen

Osa niin kutsutun Julinin tontin kaivauksissa 1980-luvulla esille saaduista rakennuksen jäännöksistä on jätetty paikoilleen uudisrakennuksen sisään, missä ne nykyisin ovat löydettävissä osana päivittäisruokakaupan interiööriä. Kuva: Liisa Seppänen

Niin kutsutun Gestrinin rakennuksen pääty 1980-luvun loppupuolella rakennetun uudisrakennuksen kyljessä edustaa alueella sijainnutta 1800-luvun alun rakennuskantaa. Päädyn historia ja merkitys on kuitenkin monille tämän päivän turkulaisille tuntematon. Kuva: Liisa Seppänen

Benito Casagrande perheineen. Kappeliin pääsee tutustumaan tilauksesta. Säästettyjä raunioita voi nähdä myös asioidessaan kiinteistössä sijaitsevassa ruokakaupassa, jonka interiööriin osa säästetyistä rakenteista tänä päivänä kiinteästi kuuluu. Mikään ei kuitenkaan kerro ihmisille siitä, mitä nämä rauniot ovat, miltä ajalta ne ovat ja millaisia tarinoita niiden rakentamiseen ja säästämiseen liittyy. Monilta kaupassa asioivilta hyllyillä ja myytävillä tuotteilla peittyvät jäännökset taitavat itse asiassa jäädä vaille mitään huomiota.

Jo parikymmentä vuotta ennen tämän uudisrakennuksen rakentamista Turussa oli tehty päätöksiä alueella olevan vanhan rakennuskannan purkamisesta. Vuonna 1966 Stockmann osti tämän tontin rakennuttaakseen paikalle tavaratalon, ja alueella sijainneet vanhat rakennukset purettiin pois yhtä rakennuksen päätyä lukuun ottamatta. Pääty on peräisin 1800-luvun alussa paikalla sijainneesta porvari Gestrinin kaksikerroksisesta kivitalosta, johon tehtiin uusi julkisivu vuoden 1827 palon jälkeen C. L. Engelin oppilaan, Anders Fredrik Granstedin, laatimien piirustusten mukaan. Suojeltu ja säilytetty rakennuksen pääty on edelleen nähtävissä Brahenkadun puolella. Se muistuttaa meitä olemassaolollaan sekä 1800-luvun alkupuolen rakennuskannasta että 1960-luvun lopun ja 1980-luvun puolivälin päätöksistä, joissa tämän rakennuksen pääty haluttiin säästää ja sisällyttää osaksi Turun nykyistä kaupunkikuvaa. Kuitenkaan monet tämän päivän turkulaiset – kaupungissa vierailevista henkilöistä puhumattakaan – eivät tunne rakennuspäädyn edustamaa pitkää historiaa ja tontin rakentamisen vaiheita.

Kaupunkikuvassa näkyvät eri aikaiset historialliset rakennukset ja kerrostumat – tai niiden puuttuminen – ovat siis tietoisien valinnan tulosta. Säilyttämistä koskevien päätösten taustalla voi olla hyvinkin erilaisia, jopa sattumanvaraisia ja henkilökohtaisia syitä. Esimerkiksi Firenzen kaupungin van-

himman sillan, Ponte Vecchion, säästymiseen toisen maailmansodan pommituksilta saattoi vaikuttaa Hitlerin mieltymys taiteeseen ja hänen tuntemansa arvostus siltaa kohtaan. Ponte Vecchio on ainoa alkuperäinen Arnojoen yli johtava silta, jota saksalaiset eivät räjäyttäneet kaupunkia pommittaessaan. Usein turisteille kerrotaan syynä olleen sen, että saksalaiset eivät kehdanneet räjäyttää tätä kaupungin maineikasta ja kauneimmaksi mainittua siltaa, vaikka muut vanhat sillat sodassa tuhouttiinkin. Todellisena syynä sillan säästämiseen saattoi olla kuitenkin se, että Hitler tiesi sen yli kulkevassa käytävässä säilytettävän toisen maailmansodan aikana arvokkaita maalauksia. Olipa sillan säästämiseksi syynä sen kauneus ja saksalaisten tuntema kunnioitus sillan historiaa kohtaan tai Hitlerin arvostus taidetta kohtaan, sillan säästäminen kuitenkin osoittaa, että historiaa – niin rakennushistoriaa kuin taidehistoriaakin – voidaan kunnioittaa tuhon ja hävityksenkin keskellä.

Aina näin ei kuitenkaan ole. Erilaisten kohteiden tuhoaminen ja säästäminen riippuu siitä, kuka asiasta päättää ja millä perusteilla. Päätöksiin vaikuttavat niin arvostukset kuin puhtaasti mieltymyksetkin, tieto ja tietämättömyys, taloudellinen tilanne ja voiton maksimointi sekä erilaiset ideologiat ja politiikka. Rakennetun kulttuuriperinnön hävittämistä voidaan käyttää vaikuttamisen keinona myös tiettyihin päämääriin pääsemiseksi tai pelkästään huomion herättämiseksi. Näin tapahtui esimerkiksi vuosina 2015–2016, jolloin ääri-islamistinen ISIS-järjestö teki tuhoisat iskut Syyriassa sijaitsevaan antiikin aikaiseen Palmyraan. Unescon maailmanperintökohteen tuhoamisella järjestö sai toiminnalleen maailmanlaajuisen huomion, mikä todennäköisesti olikin järjestön tekojen taustalla vaikuttanut motiivi.

Yleensä merkittäviksi kulttuuriperinnön, suojelun ja säilyttämisen kohteiksi valikoituvat kauniit, arvokkaat rakennukset sekä vaikuttavat rakenteet ja maisemat. Vastaavasti meillä on taipumus hävittää ympäristöstäm-

Rakennuksin ja kultasepäntiikkein reunustettu keskiaikainen Ponte Vecchio on Firenzen Arno-joen yli kulkeva vanhin silta, jonka saksalaiset säästivät, vaikka tuhosivatkin pommeillaan kaupungin kaikki muut sillat. Säästetty silta on siten myös muistomerkki siitä, että sodankin keskellä historiaa voidaan kunnioittaa. Kuva: Liisa Seppänen

me ikävät muistot, epämieluisat asiat ja niitä symboloivat rakennukset ja rauniot. Meillä on lukuisia esimerkkejä sekä suuremmassa että pienemmässä mittakaavassa niin lähihistoriasta kuin kauempaakin menneisyydestä, miten poliittisen vallan vaihdokset ja ideologiset muutokset heijastuvat kaupunkikuvaan. Kaupunkikuvallisilla muutoksilla voidaan myös konkreettisesti osoittaa käynnistymässä olevat muut yhteiskunnalliset murrokset tai ideologiset käänteet ja saada niille heti näkyvä muoto. Esimerkkinä tästä mainittakoon kylmän sodan monumentiksi tulleen Berliinin muurin murtaminen 9.11.1989. Tapahtumaa pidetään konkreettisena katalysaattorina ja symbolina Saksojen yhdistymiselle, jonka yhteydessä muuri purettiin lähes kokonaisuudessaan. Kuitenkin muurista säästettiin joitakin osia muistoksi kahtia jaetusta kaupungista ja toisen maailmansodan jälkeisestä rautaesiripun jakamasta Euroopasta.

RAKENNETUT JA PYSTYTETYT MENNEISYYDEN MUISTOT

Menneisyyttä ja historiaa tuodaan kaupunkikuvassa esille myös erilaisten muistomerkkien muodossa. Monet näistä tapahtumista saattavat tämän päivän ihmisistä tuntua hyvinkin kaukaisilta ja vierailta, kun taas toiset muistuttavat meitä yhteiseen historiaamme liittyvistä keskeisistä, jopa dramaattisista tapahtumista, jotka ovat tuttuja jo koulukirjojemme sivulta. Esimerkkejä erilaisista tapahtumista on lukuisia, ja tässä yhteydessä tuon esille vain neljä muistoa eri ajoilta.

Turussa, Aurajoen länsirannalla sijaitsee patsas, joka kuvaa Venäjän keisari Aleksanteri I:n ja Ruotsin kruununprinssi Kaarle Juhanan historiallista tapaamista Turussa vuonna 1812. Patsas paljastettiin elokuussa 2012 tapahtuman 200-vuotismuistopäivän kunniaksi. Venäjän keisarin ja Ruotsin kruunun-

Berliinin muuri ilmensi vuodesta 1961 lähtien sekä Saksan että Euroopan poliittista kahtiajakoa ja sen murtuminen vuonna 1989 oli konkreettinen osoitus poliittisesta muutoksesta. Muurista säilytetyt fragmentit muistuttavat meitä vielä siitä ajasta, jolloin muuri erotti sekä ihmiset että ideologiat toisistaan. Kuva: Liisa Seppänen

prinssin Turun-vierailu oli sinänsä merkittävä, sillä sen aikana vahvistettiin Ruotsin liittyminen Napoleonin vastaiseen liittokuntaan, Norjan liittäminen Ruotsiin ja Suomen pysyminen Venäjän autonomisena suuriruhetinaskuntana. Turun kaupungin ja Venäjän federaation pääkonsulaatin pystyttämä patsas herätti tuoreeltaan kiivasta keskustelua – sekä tapaamisen liittyvien miellelyhtymien että patsaan ulkonäön ja sijainnin tiimoilta. Viidessä vuodessa patsaasta on tullut kuitenkin osa jokirannan maisemaa, ja se on ikuistunut monen Turussa vierailleen turistin kuviin. On kuitenkin todennäköistä, että vain harva turkulainen tai kaupungissa vieraileva pystyy yhdistämään tämän muistomerkin Euroopan merkittäviin tapahtumiin 1800-luvun alussa.

Myös toinen esimerkkini tulee Turusta. Aurajoen toisella puolella on muistomerkki, joka muistuttaa Kaskenmäessä sijainneesta Dominikaanikonventista, joka oli kaupungin mer-

kittävimpiä rakennuskokonaisuuksia keskiajalla ja hallitsi Turun kaupunkikuvaa noin 200 vuotta. Konventti tuhoutui tulipalossa vuonna 1537, minkä jälkeen sen toiminta ajettiin reformaation nimissä alas ja rakennus purettiin suurimmaksi osaksi. Vuosien saatossa konventin rauniot peittyivät vähitellen maahan, kunnes se katosi kokonaan kaupunkikuvasta. Konventtia on tutkittu arkeologisin kaivauksin pariin otteeseen 1900-luvun aikana, ja esille saatujen jäännösten perusteella konventin koko on ollut yli 5000 neliometriä. Nykyään rakennuskokonaisuudesta muistuttaa alueelle vuonna 2005 pystytetty patsas, jonka vakuutusyhtiö Veritas lahjoitti Turun kaupungille yrityksen täyttäessä sata vuotta. Patsas sijaitsee Veritaksen pääkonttorin edustalla Olavinpuistossa ja on siis yksityisen yrityksen tilaama julkinen taideteos, jolla haluttiin muistuttaa paikan pitkää menneisyydestä ja tuoda samalla esille myös oman yrityksen pitkää historiaa.

Aurajoen länsirannalla sijaitseva Tapaaminen Turussa 1812 on muistomerkki Venäjän tsaari Aleksanteri I:n ja Ruotsin kruununprinssi Kaarle Juhanan tapaamisesta Turussa, jolloin päätettiin merkittävistä Suomea koskevista poliittisista linjauksista. Kuva: Liisa Seppänen

Lahdessa Fellmannin puistossa sijaitsee muistomerkki, jonka suurikokoiset patsaat muistuttavat vuoden 1918 tapahtumista sekä Suomen suurimmasta punaisten vankileiristä. Toukokuussa 1918 tässä puistossa – silloisella Fellmannin pellolla – oli noin 22 000 punavankia. Vankien kohtalot järkyttivät paikkakuntalaisia pitkään, mutta kipeää muistoa ei kuitenkaan haluttu unohtaa. Vuonna 1976 Lahden työväenjärjestöt järjestivät teoksen laatimisesta kutsukilpailun. Vaikka leiriin ja vankien kohtaloon kytkeytyvät muistot olivatkin raskaita, voittajaksi valittiin ehdotus, joka kuvaa eloonjääneiden punavankien vapautumista leiriltä. Muistomerkkin teksti ilmoittaa, että teos on omistettu kaikille punavangeille – ei siis pel-

kästään vapautuneille, vaan myös kaikille menehtyneille ja teloitetuille.

Kouvolassa vuoden 1918 sisällissotaa on muistettu hieman toisesta näkökulmasta. Aloitteen muistomerkkin pystyttämistä teki alun perin Kotkan Rintamamiesyhdistys vuonna 1933, ja ehdotus sai yhdistyksen yksimielisen kannatuksen. Muistomerkillä haluttiin kunnioittaa Kymenlaakson ja muiden maakuntien ”itsenäisyysuhreja” eli niin kutsutussa vapaussodassa kaatuneita ja murhattuja valkoisia. Muistomerkki pystytettiin maakunnasta kerätyillä lahjoitusvaroilla. Gunnar Finnen suunnitteleman patsaan tarkoituksena on muistuttaa, että mikään isänmaalle uhrattu veri ei ole vuotanut hukkaan. Patsas

Turun Hämeentien ja Kaskenkadun kulmassa sijaitsevaan Olavin puistoon, Veritaksen toimitilojen edustalle pystytetty muistomerkki symboloi paikalla ollutta Pyhän Olavin dominikaanikonventtia. Patsaan on tehnyt Kimmo Ojaniemi ja se on vakuutusyhtiö Veritaksen lahja Turun kaupungille yrityksen 100-vuotisjuhlan kunniaksi. Kuva: Liisa Seppänen

Lahden Fellmannin puistossa oleva noin 200 neliömetrin kokoinen Punavankien muistomerkki on vaikuttava ja huomiota herättävä kokonaisuus. Muistomerkissä punavankeja symboloivat viisi yli kolmemetristä ihmistä, neljä miestä ja yksi nainen, jotka muistuttavat meitä edelleenkin tästä kansakuntaa jakaneesta taistelusta hiljaisella läsnäolollaan. Erkki Kannoston tekemä patsas paljastettiin vuonna 1978. Kuva: Piritta Häkälä

Kouvolassa sijaitseva niin kutsuttu Itsenäisyyden patsas on vuodelta 1936 ja kuvaa vuoden 1918 muistoa valkoisten näkökulmasta. Gunnar Finnen suunnitteleman korkean betonipatsaan reliefiin on kuvattu polvistunutta sotilasta siunaava enkeli. Kuva: Kirsi Rouhiainen

tunnetaan nykyisin Itsenäisyyden patsaana. Patsaan alttarissa olevat V. J. Penttalan muotoilemat sanat – uhrimieli, sankaruus, isänmaamme voimakkuus – voidaankin hyvin liittää Suomen itsenäisyyteen, eikä patsasta pidetä välttämättä enää ainoastaan valkoisten muistomerkkinä ja muistutuksena vuoden 1918 tapahtumista.

Patsaita ja suurikokoisia muistomerkkejä kevyempi muoto menneisyyden muistamiseen ovat erilaiset rakennusten seiniin, katuihin ja torikiveyksiin kiinnitettävät muistolaatat, jotka kertovat meille, mitä kyseisellä paikalla joskus on ollut tai tapahtunut. Muistolaattojen avulla kaupungin menneisyys ja kaupunkitila olemassa olevine tai kadonneine rakennuksineen tulevat esille paikkaan sidotulla tavalla. Muistomerkit muistuttavat historian tapahtumista ja hävinneistä rakennuksista, mutta eivät välttämättä kiinnitä

kadulla kulkevien ihmisten huomiota. Myös näiden muistomerkkien pystyttäminen kaupunkikuvaan on valinnan tulos; mitkä tapahtumat, rakennukset ja rakenteet koetaan niin merkittäviksi, että ne halutaan tuoda esille laattojen muodossa? Edellä kerrotut esimerkit osoittavat, että muistomerkkien pystyttämisen takana voivat olla hyvinkin erilaiset tahot – niin kaupunki, järjestöt, yhdistykset, yritykset kuin yksityiset ihmiset. Historiallisten tapahtumien esille nostamisen ohella eri tahoilla voi olla myös muita motiiveja ja tavoitteita muistomerkkien pystyttämiseksi.

MENNEISYYDEN MATERIAALINEN MUISTI JA SITÄ MUOKKAAVAT ARVOT

Menneisyyden tapahtumia, paikkoja ja ihmisiä voidaan tuoda esille eri tavoin, mutta menneisyyden muistot voidaan myös tuhota tai ne voidaan sulauttaa osaksi muuttuvaa ja uudistuvaa kaupunkikuvaa. Vaikka muistomerkkien pystyttämällä voimmekin tuoda esille menneisyyden tapahtumia, hävitettyjä rakennuksia ja elinympäristöjä ei voida enää palauttaa sellaisina kuin ne olivat, eikä siihen ole välttämättä tarvettakaan. Säästämällä ja integroimalla historiallisia rakennuksia, ympäristöjä ja erilaisia elementtejä nykyiseen kaupunkikuvaamme tuotamme kuitenkin samalla materiaalista muistia, joka on osa elinympäristöämme, osa kansakuntamme ja kaupunkien historiaa, osa paikan ja siten myös sen asukkaiden identiteettiä.

Erilaiset paikat ja tilat sekä menneisyyttä ilmentävät rakennukset, rakenteet ja muistomerkit vaikuttavat myös yhteiskunnan ja sen yksilöiden julkiseen muistiin. Ne heijastavat samalla yhteiskunnassa ja päättäjien keskuudessa vallitsevia – usein hyvin henkilökoh- taisia – näkemyksiä siitä, millaiseksi ympäristömme halutaan muokata, mitä menneisyydestä halutaan muistaa ja mitä siitä

halutaan poistaa. Näkemykset pohjautuvat omaksuttuihin arvoihin, joihin poliittisin, sosiaalisin ja taloudellisin kriteerein tehtyt päätökset viime kädessä perustuvat. Yksilöiden perusarvojen katsotaan muodostuvan jo lapsuudessa alle kymmenvuotiaana, vaikka arvojen kehitys ja muotoutuminen jatkuu koko elämän ajan. Arvoihimme vaikuttavat monet asiat, kuten saamamme kasvatus ja sivistys sekä meitä ympäröivä kulttuuri ja erilaiset ideologiat, auktoriteetit, politiikka ja talous.

Julkisen muistin ja menneisyyden materiaalsen muistin muodostumisessa on pitkälti kysymys siitä ketkä, millä perusteilla, tiedoilla ja arvoilla tekevät päätökset elinympäristöstämme. Ketkä muovaavat ja rakentavat paikan identiteettiä eli valikoivat ne seikat, jotka hävitetään, säilytetään, sisällytetään tai muutetaan osaksi nykyistä ja tulevaa kaupunkia? Säästämistä, hävittämistä ja uuden rakentamista koskevat päätökset vaikuttavat puolestaan siihen, miltä pohjalta paikkaan liittyvä materiaallinen muisti voi säilyä, kehittyä ja muuttua myös tulevaisuudessa. Mitkä ovat esimerkiksi ne seikat, tapahtumat, rakennukset, paikat ja aikakaudet, joita te haluaisitte myös tulevien sukupolvien muistavan ja miksi?

PAIKAN IDENTITEETTI JA MENNEISYYDEN MERKITYS

Menneisyys on olennainen osa identiteettiä, olipa kysymys sitten maan, kansakunnan, paikan tai ihmisten identiteetistä. Paikat, aivan kuten ihmisetkin, heijastavat menneitä kokemuksia, olosuhteita, tapahtumia, toiveita, tavoitteita ja menetyksiä. Menneisyys muovaa kaupunkien ja paikkojen identiteettiä aivan samalla tavalla kuten se muovaa meidänkin identiteettiämme. Menneisyys ei luonnollisestikaan ole enää olemassa sellaisena kuin se aikanaan oli, vaikka sen materiaaliset muistot,

esimerkiksi rakennukset, rauniot, vanhat sillat tai muurit olisivatkin keskuudessamme. Säilyneet ja säilytetyt rakennukset ja rakenteet heijastavat sitä menneisyyttä ja aikaa, joka halutaan sisällyttää osaksi nykyisyyttä ja paikan ainutlaatuista identiteettiä. Tähän liittyy paikkojen tietoinen brändäys. Kaupunkien brändäyksessä ei kuitenkaan oteta aina huomioon niiden menneisyyttä. Brändäys on monitahoinen prosessi, johon kytkeytyvät keskeisesti erilaiset näkemykset ja tavoitteet sekä asukkaiden yleisten mielipiteiden ja mahdollisten toiveiden huomioonottaminen.

Menneisyys on kuitenkin aina olemassa. Se on ikään kuin kivijalka nykyisyydelle ja sen päälle rakentuvalle tulevaisuudelle. Siten menneisyys mahdollistaa jatkuvuuden kokemisen. Jatkuvuus ei kuitenkaan tarkoita muuttumattomuutta, sillä muutos sinänsä on väistämätöntä. Aina emme voi vaikuttaa muutoksen ajankohtaan ja tapaan, kuten monet historiasta tutut tuhoiset kaupunkipalot

Turun Maariankadulla oleva muistolaatta ilmoittaa, mistä vuoden 1827 Turun suurpalo sai alkunsa.
Kuva: Liisa Seppänen

tai lähihistoriasta mieleen jääneet katastrofit osoittavat. Usein voidaan kuitenkin vaikuttaa siihen, milloin ja miten elinympäristöämme koskeva muutos tapahtuu. Käytännössä vaikuttamisen mahdollisuudet ovat poliittisilla päätöksentekijöillä ja kaupunkien suunnittelusta vastaavilla virkamiehillä. Kaupungin muutoksista päättäessään he voivat samalla vaikuttaa paikan identiteettiin ja niihin menneisyyden muistoihin, joiden varaan kaupungin tulevaisuus rakentuu.

Menneisyyden merkitystä voidaan mitata useammalla tasolla: henkilökohtaisella, alueellisella ja kansallisella tasolla. Me kaikki luomme menneisyyden tulkinnoillamme, mielikuvillamme ja muistoillamme, oli sitten kysymys meidän omasta menneisyydestämme tai paikkojen menneisyydestä. Ihmiset arvostavat historiallisia ympäristöjä eri tavalla ja eri syistä ja kokevat kaupungit – samankin kaupungin – eri tavoilla. Ennen kuin tehdään peruuttamattomia ympäristöämme koskevia ratkaisuja, on tärkeää selvittää ja ymmärtää, kenelle jokin paikka on merkityksellinen ja mistä syystä. Taloudellisten arvojen lisäksi kaupunkisuunnittelussa ja -rakentamisessa on otettava huomioon myös kulttuuriset, kasvatukselliset, sivistykselliset, sosiaaliset ja esteettiset arvot sekä paikan käyttöön, viihtyvyyteen ja virkistykseen liittyvät tekijät. Ratkaisevassa roolissa ovat jälleen ne henkilöt, jotka näitä tekijöitä puntaroivat ja arvioivat. Keskeistä on se, millä perusteilla, tietopohjalla, ymmärryksellä ja arvoilla he näitä päätöksiä tekevät.

On hyvin subjektiivista, millaiseksi itse kukin mieltää esimerkiksi viihtyisän ja virkistävän ympäristön. Suomessa ei tietääkseni ole tehty kattavia tutkimuksia siitä, miten suomalaiset suhtautuvat historiallisiin jäännöksiin ja miten he arvostavat kulttuuriperinnön läsnäoloa omassa elinympäristössään. Ympäristöpsykologi Marketta Kytän mukaan alueen oman perinteen ja kulttuuriympäristön arvostus on lisääntynyt Suomessa 2000-luvun aikana, sillä rakennusten suojelupäätökset eivät

kohtaa enää samanlaista vastustusta kuin aikaisemmin, jolloin edistyksellisyys yhdistettiin uudisrakentamiseen. Tehdyissä asukasbarometreissa, -kyselyissä ja asumispreferenssejä kartoittavissa tutkimuksissa on pääasiassa selvitetty asumismuotoon, asumisen intensiteettiin, turvallisuuteen, liikenneyhteyksiin, palveluihin, luonnonläheisyyteen ja muihin asumisen tasoon ja viihtyisyyteen liittyviä mielipiteitä. Helsingissä ja Espoossa vuonna 2009 toteutetussa Urbaani onni -hankkeessa selvitettiin 11 asuinalueen asukkaiden kokemuksia ympäristön laatuun vaikuttavista tekijöistä. Yhtenä tarkastelun kohteena olleista laatukriteereistä oli myös historian läsnäolo ja aistittavuus ("historian havina tuntuu"), joka tulkintani mukaan on ollut merkittävä asumiseen laatuun vaikuttava tekijä yli 20 prosentille kaikista vastaajista. Vastauksissa merkittävimmäksi laatutekijäksi nousi ympäristön kauneus, jonka määrittämiseen vaikuttavat subjektiiviset esteettisyyteen liittyvät näkemykset. Tampereella 1990-luvun alussa tehdyssä tutkimuksessa selvitettiin asukkaiden mielipiteitä paikkojen ja rakennusten esteettisistä ominaisuuksista. Vastausten mukaan historiallisuus ("vanhuus") liitettiin yhtenä ominaisuutena kauniisiin rakennuksiin ja alueisiin niiden hyvän kunnon, koristeellisuuden, kiehtovuuden ja materiaalien miellyttävyyden rinnalla. Samansuuntaisia vastauksia saatiin myös Vantaalla runsas kymmenen vuotta myöhemmin tehdyssä tutkimuksessa, jossa asukkaat yhdistivät paikkojen historiallisen merkityksen kaupunkikuvaan liittyviin esteettisiin kokemuksiinsa.

Englannissa 2000-luvun alussa tehdyn tutkimuksen mukaan ihmiset arvostavat historiallisia ympäristöjä ja menneisyyden läsnäoloa kaupungeissa, koska se lisää heidän mielestään elämän laatua. Tutkimuksen mukaan ihmiset kokivat, että vierailut historiallisissa paikoissa ja kohteissa antavat heille iloa, inspiraatiota ja tietoa. Tutkimukseen osallistuneista englantilaisista noin 85 prosenttia oli

sitä mieltä, että historialliset ympäristöt ja menneisyys ovat tärkeä voimavara kaupunkien uudistumiselle ja elinvoimaisuudelle. Vastaavanlainen tutkimus on tehty myös Yhdysvalloissa, missä historian läsnäolo ei ole niin näkyvä kuin Englannissa tai muualla Euroopassa. Tästä huolimatta lähes kaikki vastaajat (99 prosenttia vastaajista) olivat sitä mieltä, että historiallisilla paikoilla on opetuksellista, kasvatuksellista, sivistyksellistä ja tutkimuksellista merkitystä. Kyselyyn vastanneista 94 prosenttia ilmoitti kokevansa, että menneisyys tuo paikalle myös esteettistä ja elämyksellistä arvoa. Lisäksi 93 prosenttia vastaajista ilmoitti, että paikan historialla ja menneisyyden läsnäololla on merkitystä heidän henkilökohtaiseen kiinnittymiseensä historiaan ja sen kokemiseen. Näiden tutkimusten perusteella menneisyydellä on suuri merkitys siinä, miten eri paikat koetaan ja miten ne meihin vaikuttavat.

MENNEISYYS – PAIKAN POTENTIAALI VAI PAINOLASTI?

Menneisyyden kokeminen on kuitenkin hyvin henkilökohtaista, ja itse kunkin näkemys ratkaisee millaisena menneisyys näyttäytyy ja millaiseksi sen rooli hahmotetaan. Meillä on lukuisia esimerkkejä siitä, että menneisyys on nähty kehityksen esteenä, ja siksi sen materiaalisista muistoista on haluttu päästä eroon mahdollisimman tehokkaasti ja vähäisin kustannuksin. Mutta meillä on monia esimerkkejä myös siitä, että menneisyys on nähty kehityksen mahdollistajana ja hyvinvointia lisäävänä tekijänä.

Yksi esimerkki on Lounais-Ranskassa sijaitseva Bordeaux. Kaupunki kukoisti erityisesti 1700-luvulla maailmanlaajuisen kaupankäynnin ansiosta, mikä näkyi myös sen rakentamisessa. 1900-luvun jälkipuolella kaupunki ja etenkin sen teollisuus ja satamatoiminnot taantuivat pahasti. Taantumus konkretisoitui

myös väkiluvun vähenemisenä: 1900-luvun alussa kaupungin väkiluku oli 300 000, mutta 1990-luvun lopulle tultaessa kaupungissa asui vain noin 100 000 asukasta. Näin suuri väkiluvun väheneminen on merkittävä, kun ottaa huomioon 1900-luvun kuluessa Euroopassa yleisesti tapahtuneen kaupunkien kasvun. Bordeaux'sta tuli kaupunki, jossa ei ollut vetovoimaa eikä viehätystä.

Vuonna 1995 Bordeaux'n pormestariksi valittiin Ranskan pääministerinä tunnettu Alain Juppé. Uusi pormestari päätti saada aikaan muutoksen. Kaikki hänen päätöksensä perustuivat siihen, että kaupungin arvo on sen kulttuuriperinnössään. Alain Juppélle Bordeaux'n kulttuuriperintö oli potentiaali ja kaupungin arvokkain ominaisuus, joka antoi kaupungille oman ominaispiirteensä ja loi sen identiteetin. Kaupungin kulttuuriperintöön laskettiin sekä urbaani asemakaava että arkkitehtuuri – liit-tyipä se sitten uskonnolliseen, kulttuuriseen,

Bordeaux on yksi esimerkki kaupungista, missä kulttuuriperintö on nähty mahdollisuutena, kaupungin vetovoimatekijänä ja identiteetin perustana. Vuonna 2007 Unescon maailmanperintökohteeksi valittu kaupunki ei ole menneisyyttä esittävä museo vaan moderni, kehittyvä ja kasvava kaupunki. Kuva: Liisa Seppänen

teolliseen, taloudelliseen, hallinnolliseen tai sotilaalliseen toimintaan. Kulttuuriperintöön laskettiin myös kaupungin tilat, aukiot, puistot, puutarhat sekä kaupungin läpi virtaava Garonne-joki.

Alain Juppén aloitteesta käynnistettiin laajamittainen projekti kaupungin elvyttämiseksi. Projektiin kutsuttiin monia asiantuntijoita työskentelemään yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi, kaupungin elvyttämiseksi, joka pohjautui siihen periaatteeseen, että kulttuuriperinnön huomioonottaminen on avainasemassa kaupungin tulevaisuuden rakentamisessa ja sen identiteetin vahvistamisessa.

Bordeaux'sta tuli valtava rakennusprojekti yli kymmenen vuoden ajaksi. Tuloksena oli, että kaupunki sai takaisin vetovoimansa, viehätysensä ja heräsi uudella tavalla eloon 2000-luvulla. Vuonna 2007 Bordeaux nimitettiin Unescon maailmanperintökohteeksi. Se ei kuitenkaan ollut lähtökohtaisesti Alain Juppén tavoitteena, vaan hänen pyrkimyksensä oli elvyttää kaupunki ja saada sen väkiluku kasvuun. Hän onnistuikin tavoitteessaan: Bordeaux'n väkiluku kasvoi 15 vuodessa yli 30 000 asukkaalla, ja kaupungin historiallinen keskusta on nykyisin täynnä elämää.

Menneisyyden rooli on täysin riippuvainen siitä, mikä merkitys sille tahdotaan kaupungissa antaa ja halutaanko menneisyys nähdä painolastina vai potentiaalina. Meidän kaikkien rooli elinympäristöjen muovaamisessa ja rakentamisessa on ratkaiseva. Päätävissä tehtävissä olevien rooli ja vastuu julkisen muistin ja paikan identiteetin rakentamisessa on luonnollisesti ratkaisevampi kuin niiden, joilla virallista päätösvaltaa ei ole. Kun politiikkaa ja päätöksiä tekevät ne henkilöt, jotka kokevat kulttuuriperinnön merkittäväksi osaksi kaupungin identiteettiä ja pitävät sitä kehityksen mahdollistajana, menneisyydestä tulee tärkeä osa kaupungin suunnittelua. Tällöin menneisyys voi muuttaa myös kaupungin tulevaisuutta.

KIRJALLISUUTTA

- Brusila, H. 2001. Pyhän Olavin dominikaaniluostarin raunioista. Teoksessa Soiri-Snellman, H. & Brusila, H. *Kaskenlinna. Asunto Oy Kaskenlinnan rakennushistoria ja Pyhän Olavin luostarin rauniot*. Turun maakuntamuseo.
- Corning, A. & Schuman, H. 2015. *Generations and Collective Memory*. Chicago, University of Chicago Press.
- English Heritage. Sustaining the Historic Environment: New perspectives on the future. Teoksessa Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J. H. Jnr & Schofield, J. (Toim.) 2008. *The Heritage Reader*. London and New York, Routledge.
- Dobson, C. 2015. *The Ponte Vecchio: The Old Bridge of Florence*. Kindle Edition.
- Gardberg, C. J. 2005. *Veritas – Totuus. Turun dominikaanit keskiajalla*. Schilds.
- González-Ruibal, A. 2013. Reclaiming Archaeology. Teoksessa González-Ruibal, A. (Toim.) *Reclaiming archaeology. Beyond the tropes of modernity*. London and New York, Routledge.
- Halila, A. 1958. *Lahden historia*. Lahden kaupunki.
- Hentilä, H.-L. & Wiik, M. 2003. Kaupunki-kuva asukkaiden kokemana. Vantaan koikeiluprojektin tulos. *Suomen ympäristö 619*. Ympäristöministeriö. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40400/SY_619.pdf?sequence=1 (11.11.2017).
- Hofmann, A. & Zimmermann, M. 2017. *History Takes Place: Rome. Dynamics of Urban Change*. Jovis Verlag GmbH.
- Kalpa, H., Junttila, V. & Moberg, T. 2011. *Casagranden talo. Pyhän Hengen kirkosta Pyhän Hengen kappeliin*. Koy Casagrandentalo.
- Korpela, K. & Kyttä, M. 1991. Ympäristöanalyysi Tampereella. Teoksessa Burman, C., Honkanen, M., Koho, T., Korpela, K., Kyttä, M., Lehtonen, H., Siitonen, P., Säätelä,

- T. & Tuovinen, P. (Toim.) Ympäristön kokeminen ja havainnollistaminen. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat. Osa 2. *Valtion teknillinen tutkimuskeskus, tiedotteita 1235*. Espoo.
- Kyttä, M. 2012. *Kulttuuriympäristö ihmisen arkiympäristönä*. Museoviraston tilaama selvitystyö.
- Kärpänen, L. 2014. *Kaupunki esteettisten kokemusten paikkoina. Arkkitehtuurikasvatuksen tarkastelua kokijakeskeisen ympäristöestetiikan näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Lahtinen, R. 2011. *Turun puretut talot 2*. k&h, Turun yliopisto.
- Little, B. J. 2007. *Historical archaeology. Why the past matters*. California, Walnut Creek.
- Moniot, A-L. 2016. *Bordeaux, France. Patrimoine mondial de l'Unesco. Unesco world heritage*. City of Bordeaux.
- Muhonen, T. & Lehto-Vahtera, J. 2009 (Toim.). *Ikuinen raunio*. Aboa Vetust & Ars Nova -museo.
- Schofield, J. & Johnson, W. G. 2006. Archaeology, heritage and the recent and contemporary past. Teoksessa Hicks, D. & Beaudry, M. C. (Toim.) *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, G. S., Messenger, P. M. & Soderland, H. A. 2009 (Toim.). *Heritage Values in Contemporary Society*. London and New York: Routledge.
- Strandell, A. 2017. Asukasbarometri 2016. Kysely kaupunkimaisista asuinympäristöistä. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 19*. Suomen ympäristökeskus.
- Vasama, A. 2010. Asuinpaikkana kaupungin keskusta. Asumispreferenssit ja asumisviihtyvyys Turun keskustassa. *Yhdyskuntasuunnittelu 2010: 1*.
- Punaisten muistomerkit http://www.tkm.fi/punamuisto2.cgi?sij_kunta=%27Lahti%27 Työväenmuseo Werstas. (25.9.2017).
- Urbaani onni. PehmoGIS –tutkimus Helsingissä ja Espoossa*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Aalto yliopisto. 17.11.2011. <http://maa.aalto.fi/fi/midcom-serveattachmentguid-1e46fdadf-6939346fda11e49bbe33c485bd33943394/johdanto.pdf> (11.11.2017).
- <https://tarinasoitin.fi/kouvolanpatsaat> (25.9.2017).
- <https://www.turku.fi/kulttuuri-ja-liikunta/museo/kokoelmat/ulkoveistokset/andreikovalchuk-tapaaminen-turussa-1812>. (25.9.2017).
- Filosofian tohtori, dosentti **Liisa Seppänen** on kaupunkiarkeologiaan ja -historiaan sekä rakennetun kulttuuriperinnön tutkimiseen erikoistunut tutkija, joka on työskennellyt mm. Lahden museossa ja Turun yliopistossa.

MUINAISJÄÄNNÖKSET EURASSA – ONGELMASTA KEHITTÄMISKOHTEEKSI

Sirpa Wahlqvist

Eura on esihistorialtaan rikas kunta eteläisessä Satakunnassa. Ensimmäiset arkeologiset löydöt toimitettiin Muinaistieteelliselle toimikunnalle jo 1830-luvulla ja 1800-luvun lopulta lähtien on ollut hyvin vähän sellaisia kesiä, jolloin arkeologeja ei olisi ollut Eurassa tekemässä kaivauksia, inventointeja tai tarkastuksia. Tämä johtuu siitä, että muinaisiin hautoihin tai asumusten jäännöksiin törmätään usein, kun tehdään teitä tai vesi- ja viemäritöitä – ihmiset ovat täällä asuneet täsmälleen samoilla alueilla vuosituhansia.

Arkeologiensa ahkera työ Eurassa on johtanut siihen, että paikkakunnan esihistoriaa on tutkittu poikkeuksellisen hyvin. Kivikauden monet löytöpaikat, komeat pronssikauden hautaröykkiöt ja myöhäisen rautakauden erikoinen hautaustapa, esineelliset ruumishautaukset, ovat tehneet Euran esihistoriaa hyvin tunnetuksi arkeologiensa keskuudessa. Erityisesti on mainittava filosofian tohtori Pirkko-Liisa Lehtosalonen-Hilander, joka on tutkinut Eurassa ennen muuta Luistarin kalmiston ja julkaissut löydöt niin, että tutkimustieto on laajasti käytettävissä. Muistakin kaivauksista on seurannut tutkimuksia ja julkaisuja, joista tietoa on ammennettavissa. Kuitenkin

monelle euralaiselle muinaisjäännökset ja niiden välittämä tieto muinaisesta elämästä on jäänyt melko vieraaksi.

Useat euralaiset ovat vuosikymmenten aikana tehneet arvokasta työtä esihistorian tunnetuksi tekemiseksi, muun muassa opettaja Valtter Lyysaari. Näistä ponnisteluista huolimatta tietämättömyys ja välinpitämättömyyden suhtautuminen muinaisjäännöksiin on voinut johtaa siihen, että löytöjä on jäänyt piironkien laatikoihin sen sijaan, että ne olisi toimitettu asianmukaisesti Museovirastoon. Muinaisuus saatettiin kokea taakkana, joka hidasti rakennustöitä ja aiheutti lisäkustannuksia, kun kohteita on jouduttu tutkimaan ennen rakennustöiden aloittamista. Tietämättömyys johti myös tahattomiin muinaisjäännösten tuhoutumisiin. Tähän tilanteeseen haluttiin muutos.

Eurassa on tehty nyt yli neljännesvuosisata määrätietoisesti työtä oman esihistorian tunnetuksi tekemiseksi ja sen elävöittämiseksi. Systemaattinen työ alkoi EU-hankkeella vuosina 1998–2000. Esihistorian Eura -hankkeen kokonaiskustannukset olivat noin 600 000 euroa. Hankkeen tavoitteeksi asetettiin:

Euran Kärjämäki on yksi Suomen tunnetuimpia muinaisjäänköksiä. Kuva: Sirpa Wahlqvist

- edistää esihistorian tuntemusta yleisesti ja esitellä Euran ja lähialueiden muinaisjäänkökohteita
- vahvistaa alueellista identiteettiä
- antaa koululaisille, matkailijoille ja alueen asukkaille elämyksellistä tietoa siitä, millaista elämä on ollut rautakauden Eurassa
- tarjota uudenlaisia matkailutuotteita, joiden lähtökohtana on Euran esihistoria
- matkailupalveluja tuottavien yritysten sekä käsityöläisten ja nuorten työllistäminen
- kehittää kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä esihistorian hyödyntämiseksi eri tavoin

Lista oli kunnianhimoinen, mutta hankkeen aikana kaikilla sen osa-alueilla tehtiin uusia avauksia ja toiminta on ollut jatkuvaa ja edelleen kehittyvää myös hankkeen päätyttyä. Hankkeen aikana perustettiin Suomen ensimmäinen esihistorian opastuskeskus Naurava lohikäärme, jonka toiminta on ympärivuotista ja vakiintunutta. Näyttelytilan yhteydessä toimii myymälä,

Kauttuan Linnavuorelle, kuten muihinkin tärkeisiin esihistoriakohteisiin Eurassa, on järjestetty opastus. Kylistä kerrotaan tarinan muodossa, millaista elämä tällä paikalla oli rautakaudella. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Opastuskeskuksen myymälässä on monipuolinen valikoima käsityötuotteita, jotka perustuvat esihistoriallisiin löytöihin, mutta joita voi tänäkin päivänä käyttää. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Esihistorian opastuskeskus Naurava lohikäärme on avoinna yleisölle ympäri vuoden. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Muinaiskylässä yleisökin pääsee kokeilemaan muinaistaitoja ja -tekniikoita. Kuva: Sirpa Wahlqvist

jossa myydään esihistoriaan pohjautuvia, tämän päivän käyttöön suunniteltuja tuotteita. Lisäksi järjestettiin muinaisjäännösten hoito ja opastukset, rakennettiin viikinkikylä elävöittämistoiminnan tukikohdaksi ja kirjoitettiin Euran esihistoriasta suurelle yleisölle suunnattu tietokirja sekä tiivis englanninkielinen versio Euran esihistoriasta.

Hankkeen keskeinen tavoite oli Euran oman esihistorian tunnetuksi tekeminen, ja pohjatyo tehtiinkin tunnollisesti. Esimerkiksi elävöittämistoiminnan suunnittelua valvoi arkeologeista koostunut ”totuuskomissio”, jonka tehtävänä oli edistää sitä, että nimenomaan Euran kaivauksista saatua tietoa viikinkiajasta hyödynnettiin elävöittämisessä. Euran viikingeillä ei siis saa ole sarvia eikä Thorin vasaroita, heidät varustetaan euralaisten hautalöytöjen perusteella, sillä hautoihin oli aikoinaan laitettu paljon arkielämän

esineistöä, kuten vaatteiden, korujen, astioiden, työkalujen ja aseiden jäännöksiä. Miksi kertoisimme kävijöille yleisiä legendoja viikingeistä, kun meillä on ainutlaatuinen oma tietopankki ammennettavana?

Hankkeen aikana syntyi toimijaverkosto, joka sittemmin on jatkanut hankkeen aloittamaa työtä. Sen perustana on kolme tahoa. Euran kunta vastaa yleisellä tasolla esihistorian tunnetuksi tekemisestä ja esihistorian opastuskeskuksen ja Luistarin muinaispuiston toiminnasta. Pohjolan muinaiselämys OY järjestää elävöittämistoimintaa Härkänummen viikinkikylässä ja Ala-Satakunnan perinneyhdistys Osma ry on muinaisuuden elävöittäjien yhdysside. Nämä kolme tahoa toimivat yhteistyössä muun muassa järjestettäessä tapahtumia.

Esihistorian Eura -hanke synnytti yrityksiä ja uusia työpaikkoja ja työtilaisuuksia käsityöläisille, oppaille, ruokapalveluyrittäjille ja

Rautakauden talo Härkänummen viikinkikylässä palvelee esihistorian elävöittämistä. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Euran emännän puku eli Euran muinaispuku. Tällaista juhlapukua euralainen nainen käytti noin vuonna 1050. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Muinaisaikaan-tapahtuma kokoaa kesäkuussa Euraan esihistorian elävöittäjiä ympäri Suomen. Kuva: Sirpa Wahlqvist

taiteilijoille. Se käynnisti esihistorian elävöittämistoiminnan niin matkailijoille kuin koululaisillekin sekä vilkkaan tapahtumatuotannon. Vuoden 2017 aikana Eurassa on järjestetty ja järjestetään elävöittämisen harrastajia ympäri Suomen yhteen kokoava Muinaisaikaan-tapahtuma, vuosittainen arkeologiaseminaari, viidesluokkalaisille suunnatut viikinkitaitokisat, joihin tulee 20 luokkaa eri puolilta Satakuntaa, ja viikinkitori tapahtuma.

Voidaan siis todeta, että hankkeen aikaansaannokset ovat olleet pysyviä. Kun pohjatyo oli tehty ja aikaa kului, Eura alkoi näkyä esihistoriasta tunnettuna paikkana. Tätä imagoa alettiin vähitellen hyödyntää myös kunnan

matkailumarkkinoinnissa. Kun presidentti Tarja Halonen pukeutui Euran emännän pukuun itsenäisyyspäivän juhlassa vuonna 2001, euralaisten arvostus omaan historiaansa nousi silmissä ja esihistorian opastuskeskuksen ovet kävivät vilkkaasti. Euralaiset tulivat vähitellen entistä enemmän tietoisiksi omasta esihistoriastaan. Se ei enää ollut taakka ja rasite, vaan siitä alkoi muotoutua tärkeä osa euralaista identiteettiä. Se loi tunnettuutta ja työpaikkoja ja toi matkailijoita kuntaan.

Nyt esihistoria elää Eurassa monin tavoin tässä päivässä. Tapahtumien ja tuotteiden tavoitteena on korkea laatu. Elävöittämistoiminta perustuu Euran arkeologisiin löytöihin ja

Kauttuan vanhan kylän kaivauksissa oli arkeologien apuna yleisöä ja viereisen päiväkodin lapsiakin. Monet ohikulkijat kävivät katsomassa, mitä maan sisältä paljastuu. Kuva: Sirpa Wahlqvist

Tienpohjasta löytyi haudauksia ja lieden pohja, jotka ilmeisesti ajoittuvat esihistorialliselle ajalle. Arkeologit tutkivat kohteen ennen tietöiden jatkumista. Kuva: Sirpa Wahlqvist

niistä ammennettuun tutkimukseen. Esihistoriasta on tullut tärkeä osa paikallista identiteettiä.

Aivan viimeaikaisia saavutuksiamme Euran kunnassa ovat esihistorian elävöittämisen sisällyttämisen työhyvinvointitarjontaan (<http://www.eura.fi/fi/palvelut/kulttuuri/kulttuurityky.html>). Keväällä 2017 hyväksytyssä Euran kulttuurikasvatussuunnitelmassa esihistoria ja teollinen perinne on nostettu aihepiireiksi, joihin jokaisen euralaislapsen tulee tutustua peruskoulun aikana (http://e-julkaisu.com/helminauha_kulttuuriopas/). Syksyllä 2016 hyväksytyssä Euran uudessa kuntastrategiassa historiaavastuu on nostettu yhdeksi tärkeäksi päämääräksi. Strategiassa todetaan, että Euran monipuoliset luontokohteet, poikkeuksellisen arvokas historia ja kulttuuriperintö luovat pohjan tämän päivän kuntalaisten viihtymiselle.

Kunnan uusi strategia näkyy jo monin tavoin käytännössä, muun muassa kunnan graafisina tunnuksina käytetään rautakautista helmi-

Lampaat hoitavat Luistarin muinaispuistoa. Kuva: Sirpa Wahlqvist

nauhaa vaakunan sijaan ja kaikki kunnan esimiesasemassa olevat mitkä ovat vuonna 2017 tutustuneet esihistorian opastuskeskukseen. Suomi 100 -juhlavuoden kunniaksi kaikille euralaisille vauvoille annetaan avainriipus, jonka malli on saatu tuhat vuotta vanhasta avaimesta. Nykyisin kuntalaiset soittavat kii-reesti kulttuuritoimistoon, kun muinaisjään-nöksen lähellä liikkuu kaivuri tai pellolla kul-kee joku metallinpaljastimen kanssa.

Kunnan teknisissä palveluissa toimintata-vat ovat vähitellen vuosikymmenien aikana muovautuneet niin, että nyt osataan jo ru-tiinilla toimia oikein, kun työmaalta löytyy muinaisesineitä tai liikutaan alueilla, joiden lähellä on tunnettuja muinaisjäännöksiä. Arkeologiset inventoinnit helpottavat töiden suunnittelua ja muinaisjäännöksiä osataan kaivuutöissä välttää. Aina se ei kuitenkaan Eurassa ole mahdollista ja arkeologien val-vontaa ja hätäkaivauksia tarvitaan. Esimer-kiksi vuonna 2013 tehtiin Luistarin kalmiston

vieressä katujen ja kunnallisteknisten järjes-telmien peruskorjaus ja noin 30–40 metrin alueelta tien pohjasta tuli esille 25 ruumishau-taa ja suuren lieden jäännökset.

Työ esihistorian esille tuomiseksi ja elä-vöittämiseksi on siis pitkäjänteistä, jatkuvaa, alati uudistuvaa ja voimavaroja vaativaa. Kun kunnan historiasta löytyy niin mielenkiintoi-sia asioita kuin mitä Eurassa löytyy, se on kui-tenkin kaiken tuon vaivan väärä!

KIRJALLISUUTTA

- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 2000. *Kalastajista kauppanaisiin. Euran esihistoria*. Vammala.
- Mäntylä-Asplund, S. (Toim.) 2017. *Mennei-syyden aarteita ja arvoituksia: helmiä Euran esihistoriasta*. Euran kunta.

Filosofian tohtori **Sirpa Wahlqvist** toimii kulttuuripäällikkönä Euran kunnassa.

Vaikuttava kulttuuriympäristö on historiaa, kauneutta ja arkipäivän ilmainen ilo. Se on tutkimuskohde, menneisyyden todistusvoimaa, suojelun ja vaalimisen aihe. Mutta vaikuttava kulttuuriympäristö voi olla myös taloudellinen voimavara, tuottava elinkeino, vetovoimatekijä, identiteetin rakentaja ja turistipyydys. Se voi olla aktiivinen tihentymä, joka muuttaa ympäristön merkityksiä ja luotaa piiloon jääviä menneisyyden kerrostumia.

Lahden museot järjesti keväällä 2017 seminaarin Vaikuttava kulttuuriympäristö – Ideoita maankäyttöön ja rakentamiseen. Tämä julkaisu kokoaa tapahtuman alustukset yksiin kansiin. Opaskirjanen laajentaa näkökulmia kulttuuriympäristön tarkasteluun. Asiantuntijat selvittävät kulttuuriympäristön vaalimisen pohjana olevaa lainsäädäntöä, erilaisia mahdollisuuksia antaa tilaa historialle, muistoille ja muistamiselle sekä käytännön esimerkkejä kehittää muinaisuuden merkeistä yhteisöllisyyden, elinvoiman ja talouden verkosto.